

Hanran

AYLIK KÜLTÜR SANAT VE FOLKLOR DERGİSİ

43-44
TEMMUZ
1994

HARRAN

Aylık Kùltür Sanat ve Folklor
Dergisi

BU
SAYIDA

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Halil SORAN

Temmuz 1994
Fiyatı : 30.000 TL

Dergimizin adı anılmadan iktibas yapılamaz.
Gönderilen yazılar yayınlansın
yayınlanmasın iade edilmez.
Reklamlar pazarlığa tabidir.

Yazışma Adresi: PK. 44 ŞANLIURFA
İdare : Rızvaniye Vakfı No: 33 ŞANLIURFA

Dizgi Baskı: ÖZDAL Basım Yayımlar Tic. Ltd.Şti.
Tlf : (414) 313 29 34 ŞANLIURFA

Değerli Harran Okurları	2
Sönen Kùltür Mirası "Urfalıca Adil SARAÇ	3
Baş Ağrılarım A. Arif İNAN	6
Savaşlar Hüseyin BAYKUŞ	7
Savaş ve Uçurtma S. Ahmed KAYA	8
Çocuk M. Emin ERCAN	9
Harran A. Rezzak Elçi	10
Gelenek ve Görenekler Üstüne Bir Deneme A. Arif İNAN	11
Şanlıurfa'da Tanınmamış İki Selçuklu Kervansarayı A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU	12
Urfa Kaymakamları/Mutasarrıfları Müslüm AKALIN	15
Birecik Kitabeleri Mahmut KARAKAŞ	17
Şanlıurfa Şairleri - 4 S. Ahmed KAYA	18
Urfa Bölgesinin Dinler Tarihi Açısından Önemi İ. Erhan EMİROĞLU	22
Hüseyin Peyda ve Türk Sinemasındaki Yeri Mehmet HAZAR	24
Ömerce Mehmet KURTOĞLU	28

DEĞERLİ HARRAN OKURLARI,

1979 yılından beri Urfa basın hayatında ve kültüründe önemli bir boşluğu dolduran HARRAN, ancak çeşitli inkıtalarla bugüne geldi.

Urfa'nın şiirine,
Urfa'nın tarihine,
Urfa'nın mimarisine,
Urfa'nın müziğine,
Urfa'nın folkloruna,

Urfa'nın diline hizmet etmeyi, dünden alıp yarına taşımayı amaç edinen HARRAN, çeşitli imkansızlıklar yüzünden şimdiye kadar 42 sayı çıkabildi. Sözü edilen imkansızlıklar aslında 15 yılda 42 sayı çıkarmayı değil, hiç dergi çıkarmamayı gerektiren imkansızlıklardı. Buna rağmen her türlü fedakarlığı göze alarak şimdiye kadar çıkmayı sürdürdük ve inşallah sürdüreceğiz de.

Evvel emirde 43. sayı ile 4. cildin tamamlanacağı 48. sayıya kadar çift sayı olarak çıkarmayı düşünüyoruz dergiyi. Elinizdeki 43 ve 44. sayılar bu düşüncenin ürünüdür.

5. cilde başlarken birtakım yenilikler peşinde olacağımızı şimdiden müjdeliyoruz.

HARRAN

*HARRAN Kültür Sanat ve Folklor Dergisi'nin
yayınlanamadığı bir dönemde
Cenab-ı Hakk'ın yüce rahmetine kavuşan
HARRAN Dergisi'nin çıkmasında maddi ve manevi
desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımızda
olmaktan büyük zevk duyan
NABİ SINDIRAÇ 'a
Cenab-ı Hakk'tan rahmet ve sevenlerine
baş sağlığı dileriz.*

HARRAN Yazı Ailesi

DİL HANESİ

SÖNEN KÜLTÜR MİRASI:
"URFALICA"

Mehmet Adil SARAÇ

Dil, bilindiği gibi insanların birbiriyle anlaşmak için kullandıkları çok önemli bir araç. İnsanoğlu çevresini saran objelere bir ad koydu, yaptığı eylemlere birer ad koydu, kavramlara birer ad koydu; renklere birer ad koydu; bunları eğdi, büğdü, cümle dediğimiz kalıplara döktü, böylece dili meydana getirdi. İnsanoğlu bunu yaparken kendi inancı, kendi doğal çevresi, kendi yaratılışına ve kendi duyum farkına göre kendi dilini yapmaya çalıştı. Kendi zevkini, kendi korkusunu, kendi sevincini diline yansıttı. Başka bir deyişle; gök yüzüne inanan insan, ağaca inanan insan, ovada yaşayan insan, dağda yaşayan insan, konuşkan insan, konuşmayı sevmeyen insan, yumuşak insan, sert insan kendine benzeyen dilini, kendi olan dilini konuşmaya başladı.

Dillerin doğuşu ve gelişimi üzerine araştırma yapan birçok filolog ve fonetik bilgini üç aşağı beş yukarı bunları söylüyor. Ama bilimsel bir dille ama daha ihatalı bir biçimde. Kısacası dili insan yaptı, insan kullandı, insan geliştirdi. Kendi çevresine göre, kendi inancına göre, kendi huyuna göre...

Bizden öncekilerin "Bir lisan, bir insan" sözü bu bakımdan çok önemli. Kaldı ki geniş bir coğrafyaya yayılan dillerin, değişik bölgelerde değişik kılıklara girmesi de o dilin tarihsel, kültürel zenginliğini gösterir. İşte bu yüzden bir dil içinde yer alan yerel ağızların önemi çok büyük ve çok fazla... Aynı dili konuşan insanların farklı sözler söylemeleri,

farklı sesler çıkarmaları, aynı dili konuşan yani millet olma özelliğini gösteren insanların farklı duygular ve farklı kültürler etkisinde kalabileceğini göstermesi bakımından çok önemli...

Yukarıdan beri açıklayageldiğimiz bu varsayımlara basit bir örnek olarak Adana'yı ele alalım: Bildiğimiz gibi Adana'nın bir kıyı kesimi var, bir dağlık kesimi var. Adana'nın kıyı kesiminde yaşayan insanın dili ile dağlık kesiminde yaşayan yerli halkın hatta yörüklerin konuştuğu dil arasında farklılıklar var. Bu durum o bölgeye kültürel bir zenginlik getiriyor. Aynı olay Antalya için, Erzurum için, Elazığ için geçerli... Urfa için geçerli... Urfa'nın ilçelerinin her birinde ayrı bir Türkçe'nin konuşulması, söylediklerimizin en açık kanıtıdır.

Madem söz Urfa'ya gelmiştir veya getirilmiştir. O halde gelebiliriz Urfalıcaya... Urfa ağzına... Urfa ağzının oluşumu üzerine bilimsel bir çalışma yapacak değilim. Buna ne bilgim yeter ne de mesaim... Sonra böyle bir çalışmanın mutlaka bir ekip çalışması gerektirdiğine inanıyorum. Kaldı ki Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü de bana göre potansiyel bir güçtür. Bu konuda da hareket geçirilmesi gerekmektedir.

Urfa ağzının oluşmasındaki etmenleri birkaç grupta toplayabiliriz:

1. Tarihi Etmenler : Urfa, Nuh Tufanı'ndan sonra kurulan 17 büyük yerleşim merkezinden biri... Bilinen kadarı ile Sümer, Asur, Orshoene, Bizans egemenliklerine girmiş.

Milattan sonra 7. yüzyılda Müslüman Araplar tarafından fethedilmiş; 11. ve 12. yüzyıllardaki Haçlı seferleri sırasında bazen Hristiyanların, bazen Müslümanların eline geçmiş Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Memlukluların, son olarak da Osmanlıların egemenliğine girmiştir. Bu tarihi olaylar sırasında meydana gelen büyük göçler ve büyük acıların; yüzyılların, bin yılların mirası olan dil olayını ne derece etkilediği gözden uzak tutulmamalıdır. Kaldı ki Osmanlı egemenliğinde de Urfa'nın pek huzurlu günler geçirdiği söylenemez. Çünkü çeşitli iç isyanlar, soygunlar, su baskınları, veba salgınları bu yöre halkının rahat yaşamasını engellemiştir. Kısacası Urfa ağzının tarihi olaylardan, bu olaylar sonucu ortaya çıkan istilalardan, göçlerden etkilenmiştir. Özellikle kuzeyden gelen göçler, Kerkük ve Bağdat civarından gelen göçler ve istilalardan etkilenen bir Urfa ağzı ile karşı karşıyayız. Urfa ağzındaki Arap etkisi, Kerkük Türkmen etkisi, Elazığ uyumu, Azeri etkisi, bu nedenlerle açıklanabilir. Zaten Urfa, Anadolu ağızları içinde Harput ağızları grubuna girmektedir.

2. Coğrafi Etmenler : Her ağzın yapısında olduğu gibi Urfa ağzının yapısında da coğrafi etmenlerin rolü inkar edilemez. Bu rolü üç noktada bağlamak mümkündür.

A. Klimatolojik Etmenler : Urfa, yıllık ısı ortalaması bakımından Türkçenin konuşulduğu çoğu yerden daha sıcaktır. Sıcaklığın verdiği gevşeklik ve tembellik Urfa ağzının fonetik (ses) yapısına yansımış; Urfa ağzı, kulağa batmayan, patlamayan, oldukça ağır yürüyen, çabuk konuşulduğunda ise anlaşılamayan bir ağız kimliğine ve özelliğine bürünmüştür. ('erîş, kêf, cûnk, yêri, gûmen, mîrra, 'eyne, geliyem, tarîf, tûken, ges v.b.) Ancak Urfa ağzında genizden çıkarılan (k) harfinin patlamasının Arapçanın etkisinden geldiği sanılmaktadır. Ayrıca yörede konuşulan Kürtçenin de etkisi inkar edilemez. Özellikle Türkçe olmayan kapalı (e) harfinin bolca kullanılması bu dilin etkisinden gelmektedir.

B. Bitkisel Etmenler : Her ne kadar Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Urfa'nın ağaçlık bir alan olduğu ve Urfa'dan Halep'e giderken güneş yüzü görmediği ifade edilirse de Urfa'da bu bilgilerin doğruluğunu kanıtlayacak bir belgeye, bir bilgiye, bir bulguya sahip değiliz. Çünkü bilindiği kadarıyla Urfa'da ağaç; bağlık, bahçelik olan sınırlı alanlara sahiptir. Geçmişte de bunun böyle olduğunu tahmin etmekteyiz. Ne Şer'i Mahkeme Sicilleri'nde ağaçla ilgili bir

anlaşma veya ihtilafa ne çeşitli ağaç türlerine ait atasözü, deyim, mani ve tekerlemeye ne ağaç işçiliği kültürüne rastlıyoruz. Gerçi ceviz oymacılığı Urfa'da her dönemde geçerli bir meslek olmuştur ama ceviz kerestesinin özellikle Maraş'tan getirildiğine ilişkin bilgilerimiz var. Urfa'da üzüm bağları içinde fıstık, incir, dut, badem, dağdağan ağaçları; şimdiki Paşabağı ve Akçakale asfaltı arasına sıkışmış bahçelerinde seyrek görünen meyve ağaçları, bu ağaçlar içinde ayrı bir yeri olan nar ağacı, geç gelen ve tez giden bahar mevsiminde çok az yeşil kalan çayırıları, sebze bahçeleri bitkisel dokunun tamamını oluşturur. Belirli tepelerde yer alan çam ağaçlarının da 1950'li yıllarda dikildiği gözden uzak tutulmamalıdır. Tahıl da ticari bir ürün olduğu için bitki dokusuna ne derece dahil edilebilir. Geriye kel tepeler ve çiplak, tarıma elverişli olmayan alanlar kalır.

İşte bu bulgulardan dolayı Urfa ağzında ağaçla ilgili sözcüklerin az olduğunu, bu alanla ilgili sözcüklerin ya Anadolu'yla ortak kullanıldığını ya da Arapçadan geldiğini görmekteyiz. Bu da Urfa ağzında sözcüklerin belirli alanlardaki anlamları karşılar biçimde yığıldığını göstermektedir.

C- Hidrolik Etmenler : Bölgedeki su potansiyelinin az olması, Fırat nehri ile bir iki çay, dere, kuyu, sarnıç ve kutsal iki gölle sınırlı kalması da sanıyorum ağzı etkilemiş olmalıdır. Urfa ağzı bir su kültüründen çok bir susamışlık kültürüne sahiptir. Bu yüzden Urfa'nın su veya deniz kenarında yaşayan insanların sahip olduğu zengin bir su sözlüğüne sahip olmadığını görüyoruz.

3. Kültürel Etmenler : Urfa ağzı yurakarıdan beri saydığım istilalara ve değişikliklere uğrarken bunların getirdiği kültürlere ve delillere de açık olmuş ve bunlardan enikonu etkilenmiştir. Bölge insanının bugün bile dilinde. Azeri, Harput, Kerkük ağızlarıyla Arapça, Farsça ve Kürtçenin de etkilerini görmekteyiz.

Biz bu bilgileri verirken mademki Türkçeyi söz konusu ediyoruz, o halde Türkçenin Urfa'ya hakim olmaya başladığı dönemleri baz alıyoruz ve dilin 400 yıllık bir macerasını anlamaya ve anlatmaya çalışıyoruz. Çünkü Urfa 1515-1516 yıllarında Osmanlı eliyle alınmış ve o tarihten sonra bu yörede Türkçe konuşulmaya başlanmıştır.

Anlaşılan odur ki bütün bu eksiklerine rağmen yukarıdaki nedenlerden biriyle veya hepsiyle hasbelkader oluşmuş, meramı en kes-

Milattan sonra 7. yüzyılda Müslüman Araplar tarafından fethedilmiş; 11. ve 12. yüzyıllardaki Haçlı seferleri sırasında bazen Hristiyanların, bazen Müslümanların eline geçmiş Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Memlukluların, son olarak da Osmanlıların egemenliğine girmiştir. Bu tarihi olaylar sırasında meydana gelen büyük göçler ve büyük acıların; yüzyılların, bin yılların mirası olan dil olayını ne derece etkilediği gözden uzak tutulmamalıdır. Kaldı ki Osmanlı egemenliğinde de Urfa'nın pek huzurlu günler geçirdiği söylenemez. Çünkü çeşitli iç isyanlar, soygunlar, su baskınları, veba salgınları bu yöre halkının rahat yaşamasını engellemiştir. Kısacası Urfa ağzının tarihi olaylardan, bu olaylar sonucu ortaya çıkan istilalardan, göçlerden etkilenmiştir. Özellikle kuzeyden gelen göçler, Kerkük ve Bağdat civarından gelen göçler ve istilalardan etkilenen bir Urfa ağzı ile karşı karşıyayız. Urfa ağzındaki Arap etkisi, Kerkük Türkmen etkisi, Elazığ uyumu, Azeri etkisi, bu nedenlerle açıklanabilir. Zaten Urfa, Anadolu ağızları içinde Harput ağızları grubuna girmektedir.

2. Coğrafi Etmenler : Her ağzın yapısında olduğu gibi Urfa ağzının yapısında da coğrafi etmenlerin rolü inkar edilemez. Bu rolü üç noktada bağlamak mümkündür.

A. Klimatolojik Etmenler : Urfa, yıllık ısı ortalaması bakımından Türkçenin konuşulduğu çoğu yerden daha sıcaktır. Sıcaklığın verdiği gevşeklik ve tembellik Urfa ağzının fonetik (ses) yapısına yansımış; Urfa ağzı, kulağa batmayan, patlamayan, oldukça ağır yürüyen, çabuk konuşulduğunda ise anlaşılamayan bir ağız kimliğine ve özelliğine bürünmüştür. ('eriş, kēf, cūnk, yēri, gūmen, mırra, 'eyne, geliyem, tarıf, tūken, ges v.b.) Ancak Urfa ağzında genizden çıkarılan (k) harfinin patlamasının Arapçanın etkisinden geldiği sanılmaktadır. Ayrıca yörede konuşulan Kürtçenin de etkisi inkar edilemez. Özellikle Türkçe olmayan kapalı (e) harfinin bolca kullanılması bu dilin etkisinden gelmektedir.

B. Bitkisel Etmenler : Her ne kadar Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Urfa'nın ağaçlık bir alan olduğu ve Urfa'dan Halep'e giderken güneş yüzü görmediği ifade edilirse de Urfa'da bu bilgilerin doğruluğunu kanıtlayacak bir belgeye, bir bilgiye, bir bulguya sahip değiliz. Çünkü bilindiği kadarıyla Urfa'da ağaç; bağlık, bahçelik olan sınırlı alanlara sahiptir. Geçmişte de bunun böyle olduğunu tahmin etmekteyiz. Ne Şer'i Mahkeme Sicilleri'nde ağaçla ilgili bir

anlaşma veya ihtilafa ne çeşitli ağaç türlerine ait atasözü, deyim, mani ve tekerlemeye ne ağaç işçiliği kültürüne rastlıyoruz. Gerçi ceviz oymacılığı Urfa'da her dönemde geçerli bir meslek olmuştur ama ceviz kerestesinin özellikle Maraş'tan getirildiğine ilişkin bilgilerimiz var. Urfa'da üzüm bağları içinde fıstık, incir, dut, badem, dağdağan ağaçları; şimdiki Paşabağı ve Akçakale asfaltı arasına sıkışmış bahçelerinde seyrek görünen meyve ağaçları, bu ağaçlar içinde ayrı bir yeri olan nar ağacı, geç gelen ve tez giden bahar mevsiminde çok az yeşil kalan çayırıları, sebze bahçeleri bitkisel dokunun tamamını oluşturur. Belirli tepelerde yer alan çam ağaçlarının da 1950'li yıllarda dikildiği gözden uzak tutulmamalıdır. Tahıl da ticari bir ürün olduğu için bitki dokusuna ne derece dahil edilebilir. Geriye kel tepeler ve çıplak, tarıma elverişli olmayan alanlar kalır.

İşte bu bulgulardan dolayı Urfa ağzında ağaçla ilgili sözcüklerin az olduğunu, bu alanla ilgili sözcüklerin ya Anadolu'yla ortak kullanıldığını ya da Arapçadan geldiğini görmekteyiz. Bu da Urfa ağzında sözcüklerin belirli alanlardaki anlamları karşılar biçimde yığıldığını göstermektedir.

C- Hidrolik Etmenler : Bölgedeki su potansiyelinin az olması, Fırat nehri ile bir iki çay, dere, kuyu, sarnıç ve kutsal iki gölle sınırlı kalması da sanıyorum ağzı etkilemiş olmalıdır. Urfa ağzı bir su kültüründen çok bir susamışlık kültürüne sahiptir. Bu yüzden Urfa'nın su veya deniz kenarında yaşayan insanların sahip olduğu zengin bir su sözlüğüne sahip olmadığını görüyoruz.

3. Kültürel Etmenler : Urfa ağzı yukarıdan beri saydığım istilalara ve değişikliklere uğrarken bunların getirdiği kültürlere ve delillere de açık olmuş ve bunlardan enikonu etkilenmiştir. Bölge insanının bugün bile dilinde. Azeri, Harput, Kerkük ağızlarıyla Arapça, Farsça ve Kürtçenin de etkilerini görmekteyiz.

Biz bu bilgileri verirken mademki Türkçeyi söz konusu ediyoruz, o halde Türkçenin Urfa'ya hakim olmaya başladığı dönemleri baz alıyoruz ve dilin 400 yıllık bir macerasını anlamaya ve anlatmaya çalışıyoruz. Çünkü Urfa 1515-1516 yıllarında Osmanlı eliyle alınmış ve o tarihten sonra bu yörede Türkçe konuşulmaya başlanmıştır.

Anlaşılan odur ki bütün bu eksiklerine rağmen yukarıdaki nedenlerden biriyle veya hepsiyle hasbelkader oluşmuş, meramı en kes-

tirme tarafından, en hoş sesle, en çeşitli şekillerde söyleme imkanına sahip bir Urfa ağzına sahibiz. İşin bana göre en hoş tarafı da en iyi şekilde korunan, uzun süre bozulmayan bir dil olmasıdır Urfa ağzının...

Ve...

Şimdi Urfa ağzı yeni bir takım kültürel değişimin tehdidiyle karşı karşıyadır. Şöyle bir itiraz gelebilir. Değişim doğal bir olaydır ve bundan gocunmamak gerekir, zenginleşmeyi sağlar... Bu gibi mantıklar yürütmek

kabilse de unutulmasın ki bu değişim, son değişimdir. Bu dilin, bir yörenin kültürünün, bir halkın yaşayışının, bir insanın zihniyetinin ortadan kalkmasına yol açacaktır. Açıkçası bu son değişim, değişim değil, bir ölümdür.

İri yarı konuşmaktan, sen haklıydın, ben haklıydım kavgası yapmaktan, o biliyor, bu biliyor iddiasını sürdürmekten öte, olaya sahip çıkmak ve alınacak önlemleri, yapılacak işleri tartışmaya açmak zamanıdır. *Ben bu çalışmamla bu tartışmayı açmak ve bu tartışmaları başlatmak amacı güdüyorum.*

Urfa ağzını tehdit eden iki olay var :

1. Çağdaş İletişim Araçları :

Televizyonun, radyonun, gazetelerin, popüler müziğin, arabesk müziğinin insanımızın dilini kaçınılmaz olarak etkilediğini, bundan etkilenen ve yeterince bilinçli olmayan halkın ne normal Türkçeyle nede onun diyalogu olan Urfa ağzıyla konuşmasına fırsat vermemektedir. Bir başka deyişle, Urfalı kendi ana dilini unutmuş fakat yeni dili öğrenememiştir.

Unutulmamalıdır ki domatese (frenk), patlıcana (balcan), bibere (isot), gidiyuruma (gidiyim), alalıma (alah) demek Urfa'lıca bilmek değildir ve bu tamamen bir kültürü yozlaştırmak, yozlaştırdıktan sonra da yok saymaktır.

Bize göre çözüm, Urfalıya Urfa ağzını unutturmadan normal Türkçeyi de konuşturmadır. Bu çözüm, hem Urfalıyı kendine getirecek hem de dış göç sonucu Urfa'ya gelen halkı da kucaklayacaktır.

2. GAP ve Ekonomik Kalkınma : Bu bölge insanının yıllardır bitmeyen rüyası olan

GAP, getireceği düşünülen yüzlerce nime yanında Urfa'ya bir de külfet getirecektir getirmektedir.

Çalışma alanlarının değişmesi ve zenginleşmesi, sulu tarım geçiş, üretim fazlası kentsel yaşam biçimini değişmesi, gelir dağılımının değişimi gibi önümüze serilen ve bir iç-dış göçü hızlandıracığı ve memleketin dört bir tarafından çeşitli kültürlerin istilası sonucu ortadan kalkacak bir Urfa kültürü ve Urfa ağzı...

Yine çözüm, uzlaştırmacı olan yukarıdaki çözümdür diyerek ayrıntıya fazla girmeyelim.

Gerçi yukarıda sayılan nedenlerle ortaya çıkacak yeni terkip çoğu araştırmacının arzuladığı bir terkip... Ulusal bütünlüğü bahane ediyorlar çünkü... Ancak olay, o kadar basit değildir. Çünkü bu terkip bütünlüğü sağlamıyor, çatışmayı haber veriyor. Başta da dediğim gibi; dil, insanların anlaşmak için buldukları bir araç... Durum böyle olursa, bu değişim kuşaklar arasında da bir anlayış farkı doğuracak, ortak değerleri ortadan kaldıracak, sanayi toplumunun sancılarını getirecek dil, insanların anlaşmak için değil, anlaşmamak için kullandıkları bir araç olacaktır.

Ne yapacağız ?

Ne yapacağım ?

Ben Dil Hanesi başlığı altında bundan böyle, Urfa ağzının çeşitli sözcüklerini ele alacak, onlara ansiklopedik açıklamalar getirmeye çalışacağım; varsa, onlarla ilgili kanıtlar sunacağım. Bitkisel hayata giren fakat duyduğumuzda gülümseyerek hatırladığımız deyimlerimize, atasözlerimize, dualarımıza, beddualarımıza, alışveriş geleneklerimize ve bütün bunların yansıması anlamına gelecek bir çalışmaya gireceğim.

Umudum odur ki bu çalışmam eksi veya artı yönde bir yankı uyandırır, yeni kaynaklar ortaya çıkar, itirazlar yükselir ve sonuçta ortaya çıkan gerçeklerle sönen kültür mirası "Urfa'lıca" kazançlı çıkmış olur.

Her türlü bilimsel eleştiriye açık olacağımı taahhüt ediyorum.

BAŞ AĞRILARIM

I.

Hayal etmek
ya da anmak seni
yeni bir güne başlamak kadar zor
en içten savaş
güne başlamak
kendini bulmak
silkinmek aşmak çağı

II.

Neden aldırmadın bana
hep bir tarafımı yargıladın
kopardın gönlümü
sarnıçların yağmurlardan kalan
artık sularına bıraktın
güncelle avuttun beni
oysa benim
seni kıyımların karanlık geleceğinden
ilk baharın hayat üreten
aşk ırmağı
serin sularına dikmek
yeniden diriltmekti dileğim

III.

Baş ağrılarımı sana borçluyum
gece, gündüz ve mevsimler
dakikalar, saatler
unutmuşum geçmiş
geleceği,
yitirmişim zamanı
baş ağrılarım
sonsuzla sürüp gidecek
beşikte başlamadı
mezara sürmeyecek
seninle başladı
seninle gidecek.

A. Arif İNAN

SAVAŞLAR

Sabaha karşı bir otobüs
yorgun homurtularla bir kente girdi
belki yağmur yağıyordu o sıra
belki kar belki başka bir şey
güneş de doğabilirdi az sonra
yollardan evlerin arasından
geçerek
perdeleri aralayıp
ışıtacaktı
nasılsa geceden artmış bir evin odasını
bir çocuk bıraktı sokaklarına
derin uykusunu sarsmak için
uyuyagelmiş kentin

Hüseyin BAYKUŞ

SAVAŞ VE UÇURTMA

*bosna - hersekli
çocuklara*

Üşüyen ellerine
sıcak güneşler doğardı
ağzının kıyılarına çağılırlar
ebemkuşağı gözlerin
yıldız parlaklığında
yol gösteren çeşmesi
ceylan ürkekliği şehrin kalabalığında
suya sokuluşun
Ay ışığında usulca
çiçekçi pazarı ellerin, küçük sıcak
sardunva bulutu yayılan
pencerelerden sokaklara uzaklara
insanın gerçekliğine...

Gördüm oysa
çamurun içinde ayakların
üşüyen
sevinçlerin yerlere düşen
paletleri altına.
Tanklar
silah sergisi kurşun ve kan
kapı önlerinde barikatlar
sen olmayan bakışlar, arkadan süzen
sekişini
kirli arkları atlayışını
tedirgin
namlunun ucunda alnın
her an ölüme ayarlı
saatli bomba... korku sessizliği
Unuttun
mevsimleri. ikindi parklarını
uçurtmalarla havaya karışan gülücükleri
göçmen kuşlarla gitti kırlangıçlarla
bütün haşarılıkların sevecen
mutluluk dolusu... kaygılarını
özledim... yok artık.

Seyyid Ahmed KAYA

ÇOCUK

Çocuk bir taş attı suya
Halkalar... halkalar
İç içe içten dışa
Suda / âşikâr / kıyamet

Çocuk bir avuç su aldı
Aktı parmaklarında dünyalar

Çocuk bir baktı şöyle göğe
Namütenahi ufuk
Mavilikler

Taş çalkaladı suyu
Her şey göründü çocuk gözüne
Ne dünya
ne kıyamet
Mavera... mavera

Mesela taşla suyu savaştırmak
Değildi demek
Dayadı alnını göğün penceresine
Dünya dize geldi

Anladı...
Ağladı...

Mehmet Emin ERCAN

HARRAN

Har-Ra-Na
Çökelek bir
Medeniyet şimdi
Mezopotamya'da
El değmemiş bâkire
Güzelliğini anlattım
Reha'ya
Bilmem kaç kere...

.....
Doğu burcunda
Assurlu iki tüccar
Önlerinde köleleri
Çarçabuk yol açar
Ardında kırk harami
Babil'e doğru kaçar..

.....
Rasathanede
Sabii bir öğrenci
Aristo, Sokrates
Aynı terazide
Dünyanın ağırlığını tartar
Yukarı Mezopotamya'da
Bir gün
Bir güneş daha batar.
Sümerli bir fahişe
Savaş arabasına binmiş
Oto-stop yapar.
Ninnova'da
Zigguarrit'in son katında
İki rahip
Bereket tanrısına
Çalım satar..

.....
Harran'ın
Orta yerinde
Sin Mabedinde
Hittitli bir çocuk
Tanrılara
kurban edilmeyi bekler..

.....
Ey toy çağımı
Süsleyen şehir
Bu sana yazdığım
En son şiir...

A. Rezzak ELÇİ

GELENEK VE GÖRENEKLER ÜSTÜNE BİR DENEME

A. Arif İNAN

Kuruluşundan (M.Ö. 2000) günümüze kadar çeşitli uygarlıklarla tanışarak birçok gelenek ve göreneği kendinde toplayan ve saklayan Urfa, Mezopotamya'nın en verimli ve iklim olarak yerleşik düzene elverişli bir coğrafyaya sahip oluşu nedeniyle, toplumlar arası el değiştirmeye en çok maruz kalan bir kent olmuştur.

M.Ö. 2000 yıllarında başlayarak, Huriler, Asurlar, Aramiler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Osrhoene, Sasaniler, Araplar, Selçuklular, Memlûklular ve Osmanlılar gibi çeşitli milletlerin gelip geçtiği ve her gelenin kültürünü, medeniyetini, dolayısıyla gelenek, görenek ve inançlarını kabul ettirmek, ya da yaygınlaştırmak durumunda olduklarını gözönüne alacak olursak, elbette çok zengin bir örf ve adetler vitrini karşımıza çıkacaktır.

Her ne kadar örf ve adet denince bir milletin coğrafi şartlarına ve buna bağlı olarak yaşam biçimlerinden dolayı zorunlu hallerle kendiliğinden oluşan nev-i şahsına münhasır yaşam biçimleri akla gelirse de, bir milletin başka milletlerle olan münasebetlerinden dolayı etkilenerek ve görerek meydana getirmiş olduğu göreneklerde, o milletin ruh imbiğinden geçerek benimsendiği için gelenek olarak kabul edilmiştir.

Çünkü insanın yaratılışı gereği herhangi bir şeye intibak etmesi ve alışması zamana bağlı olduğu kadar ruh yapısını da bağlıdır. Yani insanın herhangi bir şeye alışması ve intibak etmesi ruhun kabul edip etmemesine bağlıdır. Demek ki geleneklerin bir milletin öz malı sayılabilmesi için illa o milletin kadimde kendine ait olan, yani sadece bulunduğu coğrafi şartlara bağlı olarak oluşturduğu gelenekler olması şartına bağlı kalmıyor. Ruhuna aykırı düşmeyen yabancı gelenekleri de zamana bağlı olarak kendine mal edebiliyor.

Ayrıca çeşitli etkileşim fırsatından sonra uzun bir süre dışa kapalı kalan toplumlarda, gerek nev'i şahsına münhasır ve gerekse transfer olarak aldığı gelenekler, yeni bir etkileşime maruz kalmadığı için eşlenerek orijinal bir vasıf kazanırlar.

İşte zaman içinde çeşitli nedenlerle kendinden başka toplumlardan etkilenmiş, örf ve adetlerine onlardan aldıklarını katarak zengin bir gelenek görenek ve folkloru sahip olan Urfa, Tanzimat'tan bu yana hasbel kadar sosyal ve

stratejik bazı nedenlerden uzun süre dışa kapalı kalmakla, geleneklerini saklı tutabilme avantajını yakalayarak bugün ayrı bir özelliğe sahip, dikkat çekici, kendine özgü gelenekleri olan bir kent olmuştur.

Bireysel (aile içi) örf ve adetlerden başlayarak genel örf ve adetlere varıncaya kadar, çeşit bakımından zengin bir görünüm arz eden renkli bir gelenek ve görenek vitrinine sahip olan Urfa yıkılmaya yüz tutmuş bir imparatorluğun kendini kurtarmaya çalıştığı bir dönemden beri kaderiyle başbaşa bırakılarak çağa kapalı kaldığı için özelliğini koruyabilmiştir.

Oysa 1960'lardan sonra yavaş yavaş bize doğru gelen ve 1980'li yıllardan sonra daha da hızlanarak kendini kabul ettirmek yolunda her türlü teknik imkanlarını seferber edip ulaşmadığı yer bırakmayan yeni dünya düzeni medya aracılığı ile toplumların kendi örf ve adetlerini, yaşam biçimlerini değiştirerek ekranda seyredilen sembolik birer görüntü haline getirme çabasıdadır.

İnsanımız ise her "yeni" de olduğunca bu yeninin de cazibesine kapılarak kendi yaşam biçimini unutmak gibi bir gaflete düşmüş bulunmaktadır.

Aileden başlayarak topluma doğru uzanan örf ve adetlerin kendine özgü olduğu yine aileden başlayarak topluma doğru kademe kademe dejenerasyona uğrayarak monotonlaşmaya yüz tutuyor.

Aslında toplumun yaşama biçimi ve ruhunu oluşturan örf ve adetler, yani gelenek ve görenekler fiili olaylardır. Oysa günümüzde e-sasta can damarımız konumundaki örf ve adetlerimiz uyuşturularak farazileştirilmeye çalışılıyor, tabir caizse insan makinalaştırılıyor.

Bize bu yeni dünya düzenine (aslında düzensizliğine demek daha yerinde olur) ve makinalaşmaya karşı aklımızı ve ruhumuzu ön plana çıkararak gelenek ve göreneklerimize sahip çıkmak terk edilmiş ve unutulmuş olanlarını araştırıp bulmak düşer.

Halen devam eden geleneklerimiz neden devam ediyor, terkedilenler niçin terk edilmiş, ruhumuza aykırı düşen gelenekler var mı? Bunlar birer birer araştırma konusu olmakla beraber bizim toplumumuzun ruh yapısı meziyetleri ve tabiatı da ayrıca araştırılarak tesbit edilmesi gereken konulardır.

ŞANLIURFA'DA TANINMAMIŞ İKİ SELÇUKLU KERVANSARAYI ÇAR MELİK - HAN-EL BA'RUR

A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU

Kervansaraylar, Gaznelilerden başlayarak Karahanlı, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları gibi Türk devletleri zamanında kervanların konaklaması için ticaret yolları üzerinde devlet tarafından inşa edilmiş, kale görünümünde muhkem konaklama tesisleridir.

Kervansaraylarda konaklayan kervanların doktor; hamam, yeme içme, nalbant gibi her türlü ihtiyaçları karşılanır ve kervandaki değerli malların yol boyunca nakliyesi devlet koruması altında sağlanırdı.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Şanlıurfa ili hudutları içerisinde yer alan ÇAR MELİK KERVANSARAYI ile HAN-EL BA'RUR KERVANSARAYI Orta Anadolu'daki Selçuklu kervansaraylarını aratmayacak anıtsallığa ve mimari özelliğe sahiptirler. Ancak her iki kervansaray da bugün karayolu güzergahı üzerinde bulunmamaları ve Anadolu'nun ücra bir köşesinde yer almaları nedenleriyle sanat tarihi dünyasında yeterince tanınmamışlardır.

ÇAR MELİK KERVANSARAYI :

Şanlıurfa ilinin Suruç ilçesine bağlı Onbir Nisan (Aligör) köyünün kuzeyindeki Bozova eski yolunun onuncu kilometresinde batıya doğru sapan stablize yol 4 km. sonra Çarmelik Kervansarayı'nın bulunduğu Çarmelik köyüne ulaşır.

Kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmeyen bu tarihi kervansarayın, inşa tarzı ve plan özellikleri itibarıyla Selçuklu devrine ait olması kuvvetle muhtemeldir. Zira,

bölgenin 13. yüzyıl başlarında Selçuklu hakimiyetinde olduğu ve kervansaraya 29 km. mesafedeki Suruç'un bu dönemde önemli bir ticaret merkezi olduğu düşünülürse bu tarihlendirme gerçeklik kazanmaktadır.

Birecik'den Çarmelik'e gelen yol burada ikiye ayrılır, biri bugün yıkılmış olan Titriş Kervansarayı üzerinden Siverek'e oradan da Diyarbakır'a ulaşırdı. İkinci yol ise Urfa üzerinden Harran'a, oradan da Han-el Ba'rur Kervansarayı üzerinden Bağdat yoluna bağlanırdı.

Çarmelikli köylüler, kervansarayın batısındaki mezarlıkta yatan iki zatın bu kervansarayı inşa eden kardeşler olduğunu söylemektedirler. Ancak mezarların şahidelerindeki nesih yazılar ölümle ilgili ayetleri içermektedirler. Şahidelerin birindeki Türkçe dizelerde;

İlâhi kabrini serapa nur eyle

Makam-ı menzilin mamur eyle

Fenadan gitti Hayreddin mahzun

Bekada sen anı mesrûr eyle

yazılıdır. bu şahidede ve diğer şahidelerde tarih düşürülmemiş olması köylülerin bu ifadelerini şüphe ile karşılamamıza neden olmaktadır.

Çarmelik Kervansarayı'ndan Evliya Çelebi Seyehatnamesi'nde uzun bir şekilde bahsedilmiş olması hiç olmazsa bize burasının 17. yüzyıl ortalarında kullanılabilir bir durumda olduğunu göstermektedir. Evliya Çelebi,

Suruç'tan kalkarak batıya doğru iki saat giderek Çarmelik Kalesi'ne ulaştıklarını, burasının dört hükümdar tarafından inşa edildiğini (Farsça Cihar : dört, Melik : Hükümdar), kale dizdarı ve askerlerinin Urfa Subaşısının maiyetinde olduklarını yazar. Ayrıca burasının; camii, mescitleri, hamamı ve dükkânları bulunan 100 haneli bir kasaba olduğunu söyler. Hanının ise kârgir olup içerisinde Türkmenlerin oturduğunu, menzil beygirlerinin han mütevellisinin idaresinde olduğunu yazar.

Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği mescit, hamam ve dükkânlar bugün yıkılmış olup 100 haneli bu kasaba bugün küçük bir köy haline gelmiştir. Seyahatname'de geçen kalenin kervansarayın kuzeyindeki tepe (höyük) üzerinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Cami ise bugün kervansarayın kuzey batısında bulunmaktadır. Mihraba paralel iki nefli bu caminin her nefi üçer kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yeri son yıllarda köylüler tarafından yenilediğinden orjinalliğini kaybetmiştir. Fevkanî şekilde inşa edilen Çarmelik Camii'nin kible duvarı altındaki iki eyvan atların bağlanması için tasarlanmıştır.

Çarmelik Kervansarayı 43.80x36.30 metre ölçüsünde bir avlu etrafını çevreleyen kışlık ve yazlık mekânlardan meydana gelmiştir. Hana, günümüzde tamamen yıkılmış olan kuzey cephedeki portalden girilir. (Bu noktada yapılacak bir kazı ile kervansarayın kitabesi ortaya çıkarılabilir) Portal eyvanın iki yanından kemerli geçitlerle birbirine bağlanan beşer bölümlü salonlara geçilir. Her bölümün güney duvarında birer ocak nişi bulunmaktadır. Bölümler enine beşik tonozlarla örtülüdür. Portalin her iki yanı bu planıyla simetrik bir durum göstermektedir.

Portalin avluya bakan cephesinin iki yanındaki merdivenlerle kervansarayın damına çıkılır. Portal eyvanı tamamen yıkılmış olduğundan merdivenler temel izlerinden tesbit edilebilmektedir.

Avlunun güney tarafı portal cephesine göre farklı bir plana sahiptir. Bu cephenin ortasında portal arkasında bir eyvan ve iki yanında simetrik olarak beşer çapraz tonozla örtülü iki nefli ahır kısmı bulunmaktadır.

Avlunun doğu tarafında, yedi paye üzerine oturan sekiz gözlü yazlık bölüm yer almaktadır. Avlunun batı tarafı bunun simetrisi durumunda sekiz bölümlüdür. Ancak bu cephedeki bölümlerin kuzeye doğru olan dört tarafı kapalı mekânlar halindedir. Bu kapalı

mekânların batı duvarlarında ocak nişleri bulunmaktadır.

Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olan kervansarayın tonoz örtülerinde moloz kullanılmıştır. Mescit bölümü bulunmayan kervansarayın bu ihtiyacı kuzey batısına müstakil olarak inşa edilmiş olan camide giderilmektedir.

Çarmelik Kervansarayı günümüzde oldukça harap bir durumdadır. Sağlam olan güney duvarı 1970'li yıllarda müteahhit tarafından sökülerek köye inşa edilen ilkokul binasında kullanılmıştır. Cami kullanılabilir durumdadır.

HAN-EL BA'RUR KERVANSARAYI :

Şanlıurfa'nın Harran ilçesine bağlı Gökteş köyündedir. Harran'ın 20 km. kuzey batısındaki bu kervansaray kısmen harap olmasına rağmen Çarmelik Kervansarayı'na nazaran bütün ihtişamı ile ayakta durmaktadır. Tektek Dağları olarak anılan ıssız dağlık bölgede, Bağdat yolu güzergahındaki Han-el Ba'rur Kervansarayı; anıtsal portal, köşe kuleleri, dış duvarların ortalarındaki payanda kuleleri, mescidi, hamamı yazlık ve kışlık bölümleri ile Anadolu Selçuklu kervansaraylarının bütün özelliklerine sahiptir.

Biri kuzey cephedeki anıtsal portalin üzerinde, diğeri portalin batısındaki duvar üzerinde olmak üzere kervansarayın iki kitabesi bulunmaktadır.

Portal üzerindeki iki satırlık nesih kitabesinin birinci satırında "El Hac Hüsameddin Ali Ebu İmad bin İsa..... Han-ı Ba'rur sene zilhicce sitte ve aşirine ve sitte mietin", ikinci satırında "Vekân'el ferağu fi şehri cemaziyelevvel sene sitte ve aşirine ve sitte mietin" yazılıdır.

Bu kitabeden anlaşıldığı üzere Han-el Ba'rur Kervansarayı İsa oğlu İmad oğlu el-Hac Hüsameddin Ali tarafından H.626 (M.1228-29) senesinin Zilhicce ayı ile aynı senenin cemaziyelevvel ayı arasında (5-6 ayda) yaptırılmıştır. Bu tarihlerde Anadolu Selçuklu Devleti'nin başında Keykubat bin Keyhüsrev (Alaeddin Keykubat) bulunmaktaydı.

Portalin batısındaki duvar üzerinde yer alan iki satırlık kitabe ise "Mel'un ibni mel'un ibni mel'un men zehere âla bani haza'l Han-el mübarek" yazılıdır. Görülüyorki bu kitabe hana zarar veren kimse için "mel'un oğlu

1885 Turhan Bey (Ulâ Sınıfı Evveli) Mutasarrıf
 1886 Turhan Bey (Ulâ Sınıfı Evveli) Mutassarıf
 1887 Cavid Paşa (Rumeli) Mutassarıf
 1888 Mehmet Tefvik Paşa (Rumeli) Mutassarıf
 1889 Mehmet Tefvik Sami Paşa (Rumeli)
 mutassarıf
 1890 Hasan Rıza Efendi (Mütemayiz)
 Mutassarıf
 1891 Rauf bey (Mütemayiz) Mutassarıf
 1892 Tahir bey (Ulâ Sânisî) Mutassarıf
 1893 Hasan efendi (Mütemayiz) Mutassarıf
 1894 Yahya Nüzhet Bey (Mütemayiz)
 Mutassarıf
 1895 Hasan Rıza Paşa (Mirmiran) Mutassarıf
 1896 Yahya Dede Paşa (Rumeli) Mutassarıf
 1897 Yahya Dede Paşa (Rumeli) Mutassarıf
 1898 Muharrem Efendi (Ulâ Sânisî)
 1899 Hüseyin Efendi (Ulâ) Mutassarıf
 1900 Mehmet Emin Beğ (Ulâ) Mutassarıf
 1901 Mehmet Emin Beğ (Ulâ) Mutassarıf
 1902 Hasan Re'fet Bey (Bâlâ) Mutassarıf
 1903 Hasan Re'fet Bey (Bâlâ) Mutassarıf

1904 Hasan Re'fet Bey (Bâlâ) Mutassarıf
 1905 Edhem Sabri Efendi (Bâlâ) Mutassarıf
 1906 Neş'et Bey (Bâlâ) Mutassarıf
 1908 İlyas Sâmi Bey (Ula Sanisi) Mutassarıf
 1909 Muharrem Mümtaz Bey Mutassarıf
 1910 Abdülkerim Beğ Mutassarıf
 1911 İsmail Fevzi Bey (Mirmiran) Mutassarıf
 1912 İsmail Fevzi Bey (Mirmiran) Mutassarıf
 1913 İsmail Fevzi Bey (Mirmiran) Mutassarıf
 1914 Muharrem Mümtaz Bey (2. defa)
 Mutassarıf
 1915
 1916 Haydar Hilmi Bey - Ali Haydar Bey
 Mutassarıf
 1917 İsmail İzzet Bey - Nusret Bey Mutassarıf
 1918 Nusret Bey Mutassarıf
 1919 Nusret Bey - Ali Rıza Bey Mutassarıf
 1920 Ali Rıza Bey - Kadri Bey - Münir Hüsrev
 Bey Mutassarıf
 1921
 1922 Son ilk
 1923 İsmail İzzet Bey Mutassarıf/Vali

Mehmet OYMAK

**HZ. İBRAHİM
 HALİLULLAH ve URFA**

**Harran Yayınları
 P. K. 44 Şanlıurfa**

Seyyid Ahmed KAYA

**ÖLÜMÜ SEVEN
 İBRAHİM BEY
 (Şiirler)**

**Harran Yayınları
 P. K. 44 Şanlıurfa**

BİRECİK KİTABELERİ

Mahmut KARAKAŞ

SANCAK MESCİDİ

Yukarıda kitabenin sol yanında da şöyle bir kitabe bulunmaktadır:

Sancak mahallesi mescid-i

Şerifi sene 1344 muharrem

Şeklinde caminin adını bildiren ve 1344 rumi, 1928 miladi senesini veren bir yazıdır.

Yine asıl kitabenin sağ yanında ise:

Banyocu Abi Usta sene 1344 muharrem

yazısı bulunmaktadır. Banyocu Abi Usta herhalde caminin ismini kazıyan kimse olmalıdır. Yani şöyle olmuş, asıl camiye yaptıranların ismi ve caminin yapılış tarihi yok, cami kapısı üzerine iki satır yazı yazanın ismi en üst köşede yer almış.

Camide çok güzel kufi yazı ile:

Lâilâhe illallah

Muhammedün Resulullah

yazısı pencere üzerinde görülmektedir.

CÜCÜK CAMİİ KİTABESİ

Birecik ilçemizin Cücük Camisi diye isimlendirilen caminin iç kapısındaki kitâbe şöyledir.

Bu abd-i Huda nev bina şeref bahşa-yi feyz-aver

Harab olmuş iken zib oldu müceddidiyle revnakter

Sabri-zade Ali Baba edip hayr ehlini teğrib

Bu asara delalet etdi sad ecre ola mahzar

Hikem pür şeref buldukda bakıb dedi tarihin

Ferahyab oldu nev tecdidle bu camii enver
1243

Cücük Camisinin iç kapısı üzerinde bulunan bu kitâbe yine bir tamir kitabesidir. Cami artık iyice harap olduğunda Sabrizade Ali Baba tarafından yeniden tamir edilmiştir. Tamir tarihi hicri 1243'tür. Bu, miladi 1827 eder. Manzumenin son mısrasında yine tarih düşürülmüş olup 1243 tarihi tam çıkmaktadır. Ne yazık ki bu caminin de asıl yapılış tarihi bulunmamaktadır.

SAADEDDİN CAMİSİ KİTABELERİ

Saadeddin Camisi dış avlunun batı kapısı kitâbesi :

Eğer ister isen olmak saadet-i ukbedâr

Rehnüma-yi Hakkı tahsile gayret eyle dünyada

*Olub sa'y fikre eş-Şeyh hekim .....
(okunamadı)*

*Geh ismi şayeste hassını şeyh Mustafazade
Makam-ı Şeyh Saadeddin harab bulacak bu
meskeni*

Edüb bir haylı masraf sa'y kıldı anı bünyade

Karin etsün "kul Rabbi" hırkasını gözün

Kıyametde ona Şah-ı Risalet ersün imdade

Çıkub bir münici Kâmil dedi mu'cemle tarihin

İlahi şu makamı yapıdın sana olsun cirân

ti sene : 1329

Saadeddin Camisinin kapı kitabesi olan bu manzumeden anladığımıza göre, Şeyh Saadeddin adına yaptırılmış bir camidir. Caminin avlusunda Hekim Baba denilen Şeyh Saadeddin'in türbesi bulunmaktadır. Bu Cami harabe olduğunda hicri 1329 tarihinde Şeyh Mustafazade tarafından yeniden yaptırılmıştır. Manzumeyi yazanın adı belli değildir. Sondan ikinci mısradaki geçen "olgun" anlamına gelen Kamil, şairin ismi olabilir. Şair son mısradaki tarih düşürmüştür. Son mısranın harfleri toplandığı ve bir çıkarıldığı zaman yapılış tarihi olan hicri 1329 tarihini vermesi gerekmektedir. Ancak bu mısra toplandığında 1339 tarihini veriyor. Belki de rakamla yazılan tarihi de 1339 olacaktır ve biz rakamı yanlış okumuş da olabiliriz. 1329 hicri tarihin miladi karşılığı 1910 eder.

BAHÇE DAMLARI KİTABESİ

Bu câ-yi safâ-yı bağ-ı ferah eîzâ

Yapdım ki cihanda ede namımı ikbâ

Hazar değilim hassiyyet-i âli etdim

Bir zikr-i hamiiyyet fikr ile bu bahçeyi inşâ

Cümle dedi tarihini itmam-ı bâbın

Bu kişi eder ise küşâdını bugün icrâ

sene : 1303

Birecik ilçemizin bahçeleri içinde bulunan bu evlere, ora halkı "Bahçe damları" adını vermektedirler. İşte bu bağ evlerinden birinin kapısı üzerindeki kitâbeyi yukarıda yazdık. Bu binayı yapan, adının dünyada unutulmaması için bu güzel ve gönül açısı bahçeyi ve kapısını yaptırdığını yazmaktadır. Manzumenin son mısrasında tarih düşürmüştür. Son mısrasının harfleri toplandığı zaman yapılış tarihi olan rumi 1303 tarihini vermektedir. Kitabenin sağ tarafında bir işleme içine "Rumi" sol tarafında bir işleme içine de "fi Şubat" yazılmıştır. Bu miladi takvime göre şubat 1888 tarihi etmektedir. Bu binayı yapanın da manzumeyi yazan şairinin de isimlerini kaydetmemiştir.

ŞANLIURFA ŞAİRLERİ - 4

Seyyid Ahmed KAYA

Hacı Ömer UÇKAN

(1309-1893) yılında Urfa'da doğdu. Medrese tahsili yaptı. Arapça ve farsça öğrendi. Sağlık Müdürlüğü'nde başladığı memuriyete, buradan emekli oldu. Hartevizade Hacı Ömer diye tanınan UÇKAN, 1978 yılında vefat etti.

Şiirlerini genelde; Allah'a yakarış, Peygamber'e övgü, İslam ahlakı, savaş gibi temalarla oluşturdu. Şiirleri gerçek anlamda şiirsellikten uzak duygulardır.

ESERLERİ :

Şiir Derlemeleri (şiir, 1972)

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER :

Vermiş güneşle dünyaya şevk haya
cenabı vahdet
Vücudu da ruhla ihya etmiş Rabb-i izzet
Olmaz hiçbir şeyde ruh kadar kıymet
Bulunmaz vücudda da ruh gibi cevher-i
kıymet
Kalır ruh vücudda hesaplı müddet
Nihayet bitince yaşadığı mühlet
Çıkar hemen ruh ederek hakikete avdet
Kalmaz o vakit vücut da şevk-i rağbet
En vücut da toprağa karışarak eder
aslına ricat

Abdullah EDİP

1901 yılında Urfa'da doğdu. Rızvaniye Medresesi'nden 1918 yılında mezun oldu. Medrese hocaları, Müftüzade Hacı Abdurrahman, Şair Abdurrahman Rahmi, Şair Şevket, Kıratoğlu Emin Efendi olup; onlardan Arapça, mantık, felsefe, Farsça, edebiyat dersleri aldı. Kuvvetli bir ilme sahipti. 1924 yılında Sarayönü mevkiinde Feyiz Kütüphanesi'ni kurdu. 20 Mayıs 1976 yılında

vefat etti. Şiirlerinde EDİP mahlasını kullandı. Hem aruz hem de hece vezniyle şiirler yazdı.

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER :

ŞİİR VE ŞAİR

Daha çıkmadan güneş
Sevdalı bir iki eş
Yavaş yavaş geziyor
Uzakta hoş bir kaya
Gögsünü vermiş aya
Menekşeler sızıyor

Artık güneş çıkacak
Bülbüller şakıyacak
Şu güllüğün içinde
Şimdi her taraf çimen
Papatyalar yasemen
Serinliğin içinde

Bütün bu boş tabloda
Bir kişi var âlûde
Kederlerle pek durgun
Elinde altın bir kalem
Yüreği dolu elem
Oturuyor pek durgun

Şairdir bu biçare
Gezer durur avare
Tabiattan çok memnun
Tabiat ne şairdir
İnsanı eder meftun

Kemal Edip KÜRKÇÜOĞLU

1902 yılında Urfa'da doğdu. İlk öğrenimini Urfa'da orta öğrenimini 00İstanbul'da, yüksek öğrenimini ise Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Klasik Şark Dilleri Bölümü'nde tamamladı.

Fransızca, Arapça ve Farsça öğrendi. İlkokul, ortaokul ve lise öğretmenliği yaptı. İlkokul müfettişliği, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Okullar Daire Müdürlüğü Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Dini, tasavvuf tarihi öğretmenliği, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Müdürlüğü, Konya yüksek İslam Enstitüsü İslami Türk Edebiyatı Öğretmenliği, Gazi Eğitim Fakültesi Fransızca Bölümü Türk Edebiyatı Öğretmenliği, Talim Terbiye Kurulu Üyeliği, Din Eğitim Dairesi Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı Baş Müfettişliği gibi görevlerde bulundu. 1965 yılında Amerikan hükümetinin davetlisi olarak ABD'ye giderek, mesleki bazı incelemelerde bulundu. 1968 yılında emekli oldu. 1978 yılında ise vefat etmiş ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.

16 yaşındayken şiir yazmaya başlamıştır. Bazı şiirlerini Ra'di mahlasıyla Tarih ve Edebiyat Dergisi'nde yayınlamıştır. Şiirlerini toplu olarak yayınlamamıştır.

ESERLERİ :

- 1- Kırk Hadis Tercümesi (1951)
- 2- İmanda Birlik, Vatanda Birlik (1955)
- 3- Beng ü Bade (Fuzuli'nin eserinin tenkidli basımı, 1955)
- 4- Din ve Milliyet (1956)
- 5- Ramazana Girerken (1956)
- 6- Radyoda Dini ve Ahlaki Konuşmalar (1956)
- 7- Rind ü Zahid
- 8- Dinde Reform Meselesi (1957)
- 9- Seyyid Nesimi'nin Divanından Seçmeler (basılmadı)
- 10- Osman Şems Efendi Divanından Seçmeler (basılmadı)
- 11-45 beyitlik mersiye-Adnan Menderes için yazılmıştır. Köprü dergisinde yayınlandı)
- 12- Tahir'ül Mevlevi'nin Edebiyat Lügatı (Neşre hazırlanmıştır.)

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER :

GAZEL

Aşıklarız ki mazhar-ı cânâne çıkmışız
Eb'adı aşmışız felek-i cânâ çıkmışız
Bir nur-i kemterin yanı olmuş mekânımız
Zannetmişiz ki taht-ı Süleymana çıkmışız
İhsanlar almışız nice in'âme ermişiz
Bir bir huzur-i hazreti Sultana ermişiz
Sıyrılmışız alakâ-i mâl ü menâlden
Derd-i firak-i yar ile Selmâna çıkmışız

Şemsin olup ziyâsına pervâne ey Kemal
Tennûre-i hulûs ile meydâne çıkmışız

DÖNÜŞ ALEMİ

Cânlar riâyet eyleyib erkâna döndüler
Tennûrelerle tâir-i perrâna döndüler

Bir bir uyup imâma, duyub aşk ezânını
Tekbirlerle kible-i cânâne döndüler

Molla-yi Rum, verdi sem'a emri anlara
Cânlar da inkiyâd ile fermâna döndüler

Şevk-i Şeb-i Arûs ile üfdâdeler bakın
Mestâne geldiler yine meydâne döndüler

Âşıkların görünce şu bi-hûş halini
Arş'ın bütün melekleri sekrâna döndüler
Baş kesdiler veliler devrin huzûrda
Hakk'ın Halil'e sunduğu kurbâna
döndüler

Diz çöktüler önünde erenler kitâb açıp,
Bahs-i Ledûn'de tiff-i desistâna döndüler

Gördüm, huzûr-i Pir'e gelip ağlayanları
Derhâl açıldılar, leb-i handana döndüler

Etdim nigâh, edeple varıp yalvaranlara
En bi- nevâ gedâları sultâna döndüler

Bir demde hayret açları, hasret susuzları,
Hâkan imâretindeki mihmâna döndüler

Dervâze-i Niyâz önünde duran
derdmendler
Dermân-ı feyz-i Pir ile Lukmâna döndüler

Devlet - sera-yı nâzı bulan nev-niyâzlar
Âsudegâni-i Ravza-i Rızvâna döndüler.

Bir özge bâr-gâh arayan dil harâblar
Feyfâ-yı pür-serâbda atşâna döndüler.

Zulmette çırpınanlar, ilahi ziya ile
Râh-i sedâdı seçtiler, imana döndüler.

Mukşûf olunca sirr-i Usûl-i Usûl-i din
Nefs-i hevâ sapıkları im'ana döndüler.

Müşâklar, şuâına Şems'in tutuldular.
Yaklaşmayın ki ateş-i suzâna döndüler.

ŞANLIURFA ŞAİRLERİ - 4

Seyyid Ahmed KAYA

Hacı Ömer UÇKAN

(1309-1893) yılında Urfa'da doğdu. Medrese tahsili yaptı. Arapça ve farsça öğrendi. Sağlık Müdürlüğü'nde başladığı memuriyete, buradan emekli oldu. Hartevizade Hacı Ömer diye tanınan UÇKAN, 1978 yılında vefat etti.

Şiirlerini genelde; Allah'a yakarış, Peygamber'e övgü, İslam ahlakı, savaş gibi temalarla oluşturdu. Şiirleri gerçek anlamda şiirsellikten uzak duygulardır.

ESERLERİ :

Şiir Derlemeleri (şiir, 1972)

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER :

Vermiş güneşle dünyaya şevk haya
cenabı vahdet
Vücudu da ruhla ihya etmiş Rabb-i izzet
Olmaz hiçbir şeyde ruh kadar kıymet
Bulunmaz vücutta da ruh gibi cevher-i
kıymet
Kalır ruh vücutta hesaplı müddet
Nihayet bitince yaşadığı mühlet
Çıkar hemen ruh ederek hakikete avdet
Kalmaz o vakit vücut da şevk-i rağbet
En vücut da topırağa karışarak eder
aslına ricat

Abdullah EDİP

1901 yılında Urfa'da doğdu. Rızvaniye Medresesi'nden 1918 yılında mezun oldu. Medrese hocaları, Müftüzade Hacı Abdurrahman, Şair Abdurrahman Rahmi, Şair Şevket, Kıratoğlu Emin Efendi olup; onlardan Arapça, mantık, felsefe, Farsça, edebiyat dersleri aldı. Kuvvetli bir ilmî sahipti. 1924 yılında Sarayönü mevkiinde Feyiz Kütüphanesi'ni kurdu. 20 Mayıs 1976 yılında

vefat etti. Şiirlerinde EDİP mahlasını kullandı. Hem aruz hem de hece vezniyle şiirler yazdı.

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER :

ŞİİR VE ŞAİR

Daha çıkmadan güneş
Sevdalı bir iki eş
Yavaş yavaş geziyor
Uzakta hoş bir kaya
Göğsünü vermiş aya
Menekşeler sızıyor

Artık güneş çıkacak
Bülbüller şakıyacak
Şu güllüğün içinde
Şimdi her taraf çimen
Papatyalar yasemen
Serinliğin içinde

Bütün bu boş tabloda
Bir kişi var âlûde
Kederlerle pek durgun
Elinde altın bir kalem
Yüreği dolu elem
Oturuyor pek durgun

Şairdir bu biçare
Gezer durur avara
Tabiattan çok memnun
Tabiat ne şairdir
İnsanı eder meftun

Kemal Edip KÜRKÇÜOĞLU

1902 yılında Urfa'da doğdu. İlk öğrenimini Urfa'da orta öğrenimini 00İstanbul'da, yüksek öğrenimini ise Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Klasik Şark Dilleri Bölümü'nde tamamladı.

Fransızca, Arapça ve Farsça öğrendi. İlkokul, ortaokul ve lise öğretmenliği yaptı. İlkokul müfettişliği, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Okullar Daire Müdürlüğü Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Dini, tasavvuf tarihi öğretmenliği, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Müdürlüğü, Konya yüksek İslam Enstitüsü İslami Türk Edebiyatı Öğretmenliği, Gazi Eğitim Fakültesi Fransızca Bölümü Türk Edebiyatı Öğretmenliği, Talim Terbiye Kurulu Üyeliği, Din Eğitim Dairesi Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı Baş Müfettişliği gibi görevlerde bulundu. 1965 yılında Amerikan hükümetinin davetlisi olarak ABD'ye giderek, mesleki bazı incelemelerde bulundu. 1968 yılında emekli oldu. 1978 yılında ise vefat etmiş ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir.

16 yaşındayken şiir yazmaya başlamıştır. Bazı şiirlerini Ra'di mahlasıyla Tarih ve Edebiyat Dergisi'nde yayınlamıştır. Şiirlerini toplu olarak yayınlamamıştır.

ESERLERİ :

- 1- Kırk Hadis Tercümesi (1951)
- 2- İmanda Birlik, Vatanda Birlik (1955)
- 3- Beng ü Bade (Fuzuli'nin eserinin tenkidli basımı, 1955)
- 4- Din ve Milliyet (1956)
- 5- Ramazana Girerken (1956)
- 6- Radyoda Dini ve Ahlaki Konuşmalar (1956)
- 7- Rind ü Zahid
- 8- Dinde Reform Meselesi (1957)
- 9- Seyyid Nesimi'nin Divanından Seçmeler (basılmadı)
- 10- Osman Şems Efendi Divanından Seçmeler (basılmadı)
- 11-45 beyitlik mersiye-Adnan Menderes için yazılmıştır. Köprü dergisinde yayınlandı)
- 12- Tahir'ül Mevlevi'nin Edebiyat Lüğatı (Neşre hazırlanmıştır.)

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER :

GAZEL

Aşıklarız ki mazhar-ı cânâne çıkmışız
Eb'adı aşmışız felek-i cânâ çıkmışız
Bir nur-i kemterin yanı olmuş mekânımız
Zannetmişiz ki taht-ı Süleymana çıkmışız
İhsanlar almışız nice in'âme ermişiz
Bir bir huzur-i hazreti Sultana ermişiz
Sıyrılmışız alakâ-i mâl ü menâlden
Derd-i firak-i yar ile Selmâna çıkmışız

Şemsin olup ziyâsına pervâne ey Kemal
Tennûre-i hulûs ile meydâne çıkmışız

DÖNÜŞ ALEMİ

Cânlar riâyet eyleyib erkâna döndüler
Tennûrelerle tâir-i perrâna döndüler

Bir bir uyup imâma, duyub aşk ezânını
Tekbirlere kible-i cânâne döndüler

Molla-yi Rum, verdi sem'a emri anlara
Cânlar da inkiyâd ile fermâna döndüler

Şevk-i Şeb-i Arûs ile üfdâdeler bakın
Mestâne geldiler yine meydâne döndüler

Âşıkların görünce şu bi-hûş halini
Arş'ın bütün melekleri sekrâna döndüler
Baş kesdiler veliler devrin huzûrda
Hakk'ın Halil'e sunduğu kurbâna döndüler

Diz çöktüler önünde erenler kitâb açıp,
Bahs-i Ledün'de tîfl-i desistâna döndüler

Gördüm, huzûr-i Pir'e gelip ağlayanları
Derhâl açıldılar, leb-i handana döndüler

Etdim nigâh, edeple varıp yalvaranlara
En bi- nevâ gedâları sultâna döndüler

Bir demde hayret açları, hasret susuzları,
Hâkan imâretindeki mihmâna döndüler

Dervâze-i Niyâz önünde duran dardmendler
Dermân-ı feyz-i Pir ile Lukmâna döndüler

Devlet - sera-yı nâzı bulan nev-niyâzlar
Âsudegâni-i Ravza-i Rızvâna döndüler.

Bir özge bâr-gâh arayan dil harâblar
Feyfâ-yı pür-serâbda atşâna döndüler.

Zulmette çırpınanlar, ilahi ziya ile
Râh-i sedâdı seçtiler, imana döndüler.

Mukşûf olunca sirr-i Usûl-i Usûl-i din
Nefs-i hevâ sapıkları im'ana döndüler.

Müşâklar, şuâına Şems'in tutuldular.
Yaklaşmayın ki ateş-i suzâna döndüler.

*Muhribler uydular neye, gûyâ hezârler,
Tehlil nağmesiyle gülîstâne döndüler.*

*Mebhût olub Mukabele-i Mevleviyyeden,
Münkirler ittikâ ile imâmne döndüler.*

*Bâd âba, nâr hâke hemen kıldı ser-fürû,
İblis- şimeler bile insâna döndüler.*

*Baktım dönüb gelenlere, sandım misâl-i
meyve
Ummandan ayrılıb yine ummâne
döndüler.*

*Der-gâh-i Pir'e lâl girenler, Kemâl veş
Hassan-i hoş-zaban-i suhan-dana
döndüler.*

Suut Kemal YETKİN

1903 yılında Urfa'da doğdu. İlk tahsilini İstanbul Numune-i Tatbikat Mektebi'nde, orta tahsilini Galatasaray Lisesi'nde, yüksek öğrenimini Paris Sorbonne Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde yaptı. (1925-1930) Çeşitli liselerde, öğretmen okullarında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Estetik ve Sanat Tarihi Doçentliğine atandı (1933). Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne geçti (1934). 1939'da Milli Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Müdürü, Aynı yıl Urfa Milletvekilliği yaptı. 1950'de Üniversiteye dönünce ilahiyat Fakültesi İslam Sanatları öğretim üyeliği, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü (1959-63) yaptı. Eğitim Fakültesi'nde ve Hacettepe Üniversitesi'nde çalıştı. Ordinaryüs payesi aldı. 19 Nisan 1980'de öldü. Mezarı İstanbul'dadır.

Suut Saffet adıyla şiirler yazdı. İlk şiirleri Yarın dergisinde (1921) çıktı. Düz yazıları Servet-i Fünun'da (1923) çıktı. Cumhuriyet döneminin en önde gelen deneme yazarlarının başında gelir.

ESERLERİ :

1- Şi'r-i Leyâl (1923)

DENEME

- 1- Edebiyat Üzerine (1952)
  - 2- Edebiyat Konuşmaları (1944)
  - 3- Günlerin Götürdüğü (1958)
  - 4- Düşün Payı (1960)
  - 5- Şiir üzerine Düşünceler (1969)
  - 6- Denemeler (1972)
- ARAŞTIRMA - İNCELEME
- 1- Estetik (1931)

- 2- Metafizik (1932)
- 3- Büyük Müstaripler (1932)
- 4- Sanat Felsefesi (1943)
- 5- Filozofi ve Sanat (1935)
- 6- Ahmet Haşim ve Sembolizm (1938)
- 7- Ebedi Meslekler (1941)
- 8- Estetik Dersler (1. cilt Estetik Tarihi) 1942
- 9- Sanat Meseleleri (1945)
- 10- Leonardo Vinci'nin sanatı (1945)
- 11- İslam Mimarisi (1954)
- 12- Büyük Ressamlar (1955)
- 13- Baudelaire ve Kötülük Çiçekleri (1967)
- 14- Türk Mimarisi (1970)
- 15- Estetik Doktrinler (1972)
- 16- İslam Ülkelerinde Sanat (1974)
- 17- Barok Sanat (1976)
- 18- Estetik ve Ana Sorunları (1979)

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER :

BAŞBAŞA

*Söyle duydun mu bir taraftan yine
Yine bir dal kırıldı bir lane
Söndü bir badi soldu işte beni
Sarıyor hasta kollarıyla gece
Oh hep böyle gezdirir ellerini
Dağılan saçlarımda sessizce
Yine dalgın fakat o kahrolası
Camların susmuyor ki kahkahası
Yine tatlı ve tatlı uçuk rengin
O masallardan işte söyle bir az
İstirabım bu içli çocuk
Uyusun dizlerinde böyle biraz
Sevgilim ben demin demin sana ne
Söylüyordum evet dışarda yine
Bir ışık söndü ki zavallı kanat
Düştü bir dal kırıldı bir ninni
Sustu bir badi soldu o hu fakat
Gözlerimden ayırma gözlerini*

DÜN GECE

*Artık delirmesin artık yeter diye
Tırnaklarımla dün gece boğdum hayalini
Diktim sedir kabrine bir seng-i ter diye
Boşlukta tozla aşk-ı muhâlimi
Pençende ra'd-ı gayz yanar da
gözlerimde kin
Çılgın bürüp kopardığım aç kalb-i
zârımı
Fırlattım öyle vechine nâdân
ümidimin*

*La kayd-ı mesafede kazdım
mezârımı
Artık bu kainat kitabımda noktadır
Gerdim bütün ufuklara enzar-ı lalimi
Zira ki durmasın diyerek benliğim
sağır
Tırnaklarımla dün gece boğdum
hayalimi*

DEDE OSMAN AVNİ

DEDE OSMAN AVNİ HZ.LERİ KİMDİR :

Dede Osman Avni Hazretleri Kadiri tarikati hülafasından olup ömrünün büyük bir kısmını Urfa'da Hz. İbrahim (AS)'ın makamına hizmet ederek geçirmiş büyük bir zattır.

Nerede ve hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Kabri Halilürrahman Camii'nde Hz. İbrahim (AS)'ın makamında bulunmaktadır. Mezar taşında vefatı hicri 1295 olarak geçmektedir. Hicri 1200-1295 yılları arasında yaşamış olup evlenmemiştir. Ömrünün büyük bir kısmını ibadet ve zikirle geçiren Dede Osman, birçok talebe ve mürid yetiştirmiştir. Zamanının mütefekkir ve mutasavvıfı olan Dede Osman, islami emirleri en ince noktasına kadar bilir ve yaşardı. O, islami tebliği yaşayışıyla yapmış, çevresindekileri oldukça etkilemiştir. Bunu halk arasında anlatılan menkıbelerinden öğrenmekteyiz.

Yaşadığı dönemde oldukça çok sevilen Dede Osman Avni Hazretleri'ni halk çok sevdiği için "DEDE" ismiyle çağırmıştır. Aynı zamanda Dede Osman-ı Veli olarak da tanınmaktadır. "Mescidin doğusundaki Dede Osman Efendi'nin (K.S) türbesinin üzerinde:

Dergah-ı pak

Gavs el azam sultanı küllil-i evliya

Hazreti Abdülkadir el Geylani kuddise sirruhu'l ala ibaresi bulunmaktadır (1) Dede Osman Avni Hazretleri İslami yaşayışı ile yetinmemiş, aynı zamanda çevresindekileri islama ısındırmaya ve islami yaşamaya teşvik etmiştir. Bundan dolayıdır ki, çevresindekileri kendisine hürmet eder, emirlerini yerine getirmeye çalışırlarmış. Yaşadığı devrin en büyük mutasavvıfı olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Kendisi Kadiri tarikatına intisap etmiş, büyük bir mertebeye yükselmiş ve Kadiri tarikatının önde gelen zatlarından olmuştur. Birçok kişi Dede Osman'ın aracılığıyla Kadiri tarikatına girmiş ve bu tarikata hizmet etmişlerdir.

DEDE OSMAN AVNİ'NİN MENKİBELERİ :

Dede Osman Avni Hazretleri yaşadığı ince topuklu kunduraları kadınların giydiği görünce Allah (CC)'a şöyle istekte bulunmuştu : "Yarabbi benim bu iki gözümü al ki ince topuklu kundura giyen kadınlar görmeyeyim. Cenab-ı Allah, onun duasını kabul etmiş, iki gözünü görmez kılmış buna karşılık kalt gözüne açmıştır.

Kadının biri Dede Osman'ın talebe okuttuğunu duymuş, yanına kızını alarak Dede Osman'a gitmiş. Dede Osman Avni Hazretleri de gözleri ama olduğu halde kadına şöyle demiş: "Küçük kızın Ayşe'yi mi okutmaya getirdin? "Dede Osman'ın gözleri ama olduğu halde kızı tanıması ve ismini söylemesi onun kalb gözü'nün açık olduğunun apaçık bir delilidir.

Dede Osman'ın büyük bir zat olduğunu duyan biri gelerek : "Ya Dede bizim bir hastamız var, Yalnız Hint cevizi çok arzuluyor" demiş. Dede Osman Avni Hazretleri de elini odasındaki bir deliğe uzatarak Hint cevizi almış ve isteyen adama vermiş. Aradan bir müddet geçtikten sonra aynı şahıs yine Dede Osman'dan Hint cevizi istemiş, Dede tekrar elini deliğe uzatarak bir Hint cevizi daha vermiş. Üçüncü kez aynı şahıs Dede Osman'dan Hint cevizi isteyince Dede Osman hiddetlenerek : "Hindistan'ı her zaman ayağınıza mı getireceğim" demiş.

Bu menkıbelerden de anlaşılacağı gibi Dede Osman, manevi yünden oldukça ilerlemiş, Allah (CC) katında yüksek derecelere ermiş biridir. Kişilik olarak zamanını hiç boş yere geçirmez, her anını zikir ve ibadetle doldurmuş. Boş yere konuşmaz, israftan kaçınmış. İlme çalışır ve çevresindekilere ilim öğretirmiş. İbadet ve İrşad ile tasavvufta oldukça ilerlemiş, maneviyatta yükselmiş ve Allah dostları arasına girmiştir.

DEDE OSMAN'IN EŞYALARI :

Halilürrahman Camii'nde Hz.İbrahim (AS)'ın makamında sergilenen Dede Osman'ın eşyaları şunlardır :

1. Külâhı	Hicri 1280
2. Muini	Hicri 1270
3. Tacı	Hicri 1260
4. Keşkürü	Hicri 1265
5. Mumdanlık	Hicri 1263
6. Tesbihi	..... (220 habbe olup her biri ceviz büyüklüğündedir.)

URFA BÖLGESİNİN DİNLER TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

İbrahim Erhan EMİROĞLU

GİRİŞ

Din, bir toplumun sosyal ve kültürel yapısının şekillenmesinde en etkili unsurdur. Bir toplumun inanç yapısı ve bu noktadaki birikimi araştırılmadan o toplumun sosyal ve kültürel öğeleri hakkında yapılan araştırmalar sağlıklı veya yeterli sonuç vermez.

Urfa bölge tarihi ile ilgili olarak bu güne kadar yazılmış eserleri incelediğimizde bu eserlere de bölgenin genel tarihi üzerinde durulmuş olduğunu görüyoruz. Her ne kadar bu eserlerde bölgenin dinler tarihi açısından önemi vurgulanmış ise de konu üzerinde yapılmış özel bir çalışmaya bildiğimiz kadarıyla rastlamamaktayız. İşte bu konudaki eksiklik beni konu üzerinde imkanlar nisbetinde çalışma yapmaya zorlamıştır. Ancak bugüne kadar yapılan arkeolojik araştırmalar bölgenin önemli tarihi merkezlerinden Urfa merkez ve özellikle Harran üzerinde yoğunlaştığı için bilgilerimiz sınırlı kalmaktadır. Eğer ilerki dönemlerde Suruç, Sultantepe, Soğmatar, Şuayb Şehri gibi önemli yerleşim merkezlerinde detaylı arkeolojik araştırmalar yapılacak olursa eldeki bilgiler önemli miktarda artacaktır.

Urfa'nın dinler tarihi araştırmalarında önemli bir konuma sahip oluşu konumuzun diğer ağırlıklı yönünü oluşturmaktadır. Son yüzyılda yapılan arkeolojik araştırmalar ve özellikle çivi yazılı tabletlerin okunması neticesinde Eski Çağ medeniyetleri hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Elde edilen bu bilgileri

değerlendiren bilim adamlarının tesbitlerine göre Mezopotamya'yı, Anadolu'yu, Suriye'yi İran platosu ve Mısır'ı prehistorik ve protohistorik medeniyetlerin beşiği saymak için gerçekten pek çok geçerli sebep vardır. M.Ö. 5. binden daha geç olmayan bu medeniyetlerin içinden pek çok dinin tarih sahnesinde ilk kez ortaya çıkışına şahit oluyoruz. Eldeki bilgilere bahsi geçen bölgelerin medeniyet ve unsurları açısından merkez nüvesinin Kuzey Suriye ve Irakça teşkil edildiğini bilmemiz gerekiyor. Bu merkezi bölgenin dışında kalan yerler genellikle bahsi edilen nüvenin devşirmecisi olmuşlardır. Din tarihinin yazımı için başvurulacak bilgiler bu bölgeden türer. Bahsi geçen Kuzey Suriye bölgesinin adeta merkezi diyebileceğimiz bölümü ise Urfa ve çevresidir.

Sumerlerle birlikte Güney Mezopotamya'da doğan medeniyetten kısa süre sonra yukarıda da bahsettiğimiz gibi medeniyet unsurları açısından yeni bir merkez Kuzey Suriye bölgesinde doğmuştur. Yeni bölgenin doğuşunu sağlayan bir çok sebep vardır. Öncelikle şunu söyleyelim: Sümer medeniyetinin teşkilinde daha önceki dönemlerde kuzeyden göç etmiş olan Proto - Fıratlıların katkısı bulunmaktadır. Sümer medeniyetine katkıda bulunmuş olan bu göçebeler elde ettikleri medeniyet unsurlarını ata yurtlarına taşımışlardır. Diğer önemli sebep ise özellikle Urfa ve çevresi başta olmak üzere kuzeyin coğrafi, tabii yapısıdır. Coğrafi konumu Güneydoğu Anadolu'yu M.Ö. II. binde birinci

derecede önemli medeniyet merkezi olmasında önemli sebep olmuştur. Zaten M.Ö. II. binden itibaren Mezopotamya kavimlerinin üstünlük sağlayabilmek için bölgeyi ele geçirebilme mücadelelerine şahit oluyoruz. Bilahare Anadolu'da kurulan Hitit Devleti de politik bir güç olarak tanınmak ve bölgenin kültürel zenginliğinden faydalanabilmek için yapılan mücadelelere taraf olarak katılmıştır.

Urfa çevresinin ilk yerleşim merkezlerinden olduğu genel olarak kabul edilen bir görüştür. Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesine bağlı Ovacık civarında yapılan Nevali Çori kazılarında ortaya çıkarılan mabet bu görüşün isbatıdır. Bu görüşü yazılı tarih açısından incelediğimizde ise Urfa merkezin adına Geç Sümer dönemine ait çivi yazılı belgelerde URŞU şeklinde rastlamaktayız. Urşu, ismi daha geç dönemlerde yani Asur ticaret kolonileri döneminde ve sonrasında daha sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ticaret kolonileri döneminde Urşu şehri döneminin önemli merkezlerinden kabul edilmiştir. Bölgenin diğer önemli yerleşim merkezlerinden olan Harran ise, tarihi konumu itibarıyla Urfa merkeze nisbeten farklı bir yapıya sahiptir. Harran Urfa merkez ile aşağı yukarı aynı tarihi süreci yaşamış olmakla beraber Urfa merkezin idari ve ticari merkez olma özelliğine karşılık Harran'ın dini merkez olma özelliği daha çok ön plana çıkmıştır. Her ne kadar Asurlular döneminde Turtanu'lar (Kraldan sonra gelen rütbeli kişiler) tarafından yönetilmiş olması ve önemli ticaret yollarının kavşağında olması aynı zamanda Harran'ın idari ve ticari açılarından da önemli bir merkez olduğunu gösterse de Sin (Ay Tanrısı) mabedinin Harran'da bulunuşu dini merkez olma özelliğini ön plana çıkarmaktadır.

Urfa'nın dinler tarihi açısından konumunu daha net anlayabilmek için Mezopotamya'yı etkisi altına almış inanç yapılarını incelememiz gerekmektedir. Bilindiği gibi eski çağlarda Mezopotamya'da tevhid inancının bozulması sonucunda çok tanrılı şirk inancının etkisi altına girmiştir. İslam alimlerinin Kur'an-ı Kerim'deki tabiriyle Sabiilik olarak tanımladıkları bu inancın felsefesi, yaşamın, başta gök cisimleri olmak üzere bazı gök ve yeryüzü varlıklarının eseri olması üzerine ku-

rulmuştur. Elimizdeki Mezopotamya kavimlerine ait yazılı belgelerde bu felsefe doğrultusunda bir çok tanrı ismine rastlıyoruz. Her ne kadar bir çok tanrı ismine rastlıyoruz. Her ne kadar bir çok tanrı ismine rastlasak da sistem yakından incelendiğinde bu sistemin temelini yedi tanrı (Akadca ifade ile Dingir Sibitti) üzerine kurulmuş olduğunu görüyoruz. Babil merkezli bu inanç sistemi Mezopotamya'ya yayılırken zamanla bölgesel özelliklerin de etkisinde kalarak bazı değişikliklere uğramıştır. Örneğin Sami kökenli toplumlarda ay, güneş ve yıldız tanrılarından meydana gelmiş semitik teslis ortaya çıkmıştır. Bu tür değişikliklerin neticesinde Harran ve Halep gibi Babil'in dışında yeni dini merkezler olmuştur. Bu arada Babil kralı Hammurabi döneminde bu inanç sistemi merkezi bir din şekline dönüşmüştür. Hammurabi'nin merkezi bir devlet kuruculuğunun yanında merkezi bir din de meydana getirdiğini söylemek yerinde olur.

Şirk cephesinde yukarıda bahsettiğimiz hareketlilik yaşanırken tevhidi cephe asla yok olmamış mücadelesini ve Mezopotamya kavimlerinin üzerinde etkisini sürdürmüştür. Tevhidi hareket en büyük mücadelesini Hammurabi döneminde Hz. İbrahim A.S.'ın önderliğinde Urfa ve çevresinde vermiştir. Haniflik olarak isimlendirilen bu hareket özelliği itibarıyla bütün kavimlere yönelik olduğu için etkisi bir süre sonra Mezopotamya'da hissedilmiş ve Hz. İbrahim A.S.'ın hicreti sonucunda Mezopotamya sınırlarını aşarak Filistin ve Mısır'a ulaşmıştır.

Urfa ve çevresi geç dönemlerde de önemini sürdürmüştür. Yahudilik ve Hristiyanlık (Özellikle Nasturilik ve Süryanilik gibi Hristiyan mezhepler) gibi dinlerin yanında Gnostik ve Manici felsefelerin de önemli merkezi olmuştur. Son olarak İslam'la şereflenerek asli inancına kavuşan Urfa, İslam medeniyeti içinde özel konuma sahip olmuştur.

Yazının gelecek bölümlerinde yukarıda kısaca bahsettiğimiz, Urfa'nın tarihi önemi, tevhidi anlayışın tahrif olma nedenleri, çok tanrılı inancın yapısı, Haniilik ve etkileri, Urfa'da Yahudilik, Hristiyanlık ve felsefe ekolleri ile İslam dini ve sonrası gibi konuları özel başlıklar altında yazmaya çalışacağım.

7. Sanat Tutkunu Bir Urfalı HÜSEYİN PEYDA ve TÜRK SINEMASINDAKİ YERİ

Mehmet HAZAR

Türk Sinema tarihi 14 Kasım 1914'te başlar. Ayestafanos (Yeşilköy)'taki Rus abidesinin yıkılışını filme çeken Yedeksubay Fuat (Uzkinay) Bey bu filmle hem Türk sinema tarihini başlatmış hem de belgesel nitelikli ilk Türk filmini çekmiştir. Ne var ki hiçbir yerde gösteril-meyen ve elde tek bir karesi dahi bulunmayan bu film üzerinde çeşitli kuşklar vardır. Buna rağmen "Fuat Uzkinay bu filmi çekmese bile ondan sonraki filmi çekmiş olmakla ilk Türk sinemacısı ünvanını ve onurunu korumaktadır."(1)

Bu iki filminden sonra yılda bir iki filmle devam eden Türk sineması Cumhuriyetin kuruluşuna doğru (siyasi hayata tek partinin egemen olmasına paralel olarak) tek bir rejisörün yön verdiği bir sanat dalı haline geldi. 1922'den 1939'a kadar süren bu dönemde tiyatro kökenli bir sinemacı olan Muhsin Ertuğrul 17 yıl boyunca Türk sinemasına tek yönetmen olarak imzasını

attı. İlk filminden 1939'a kadar devam eden ve tiyatrocular dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde, halk tarafından soğuk karşılanan batı kaynaklı filmler çekildi. O kadar ki "Muhsin Ertuğrul'un 1922 - 1953

İlk filminden 1939'a kadar devam eden ve tiyatrocular dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde, halk tarafından soğuk karşılanan batı kaynaklı filmler çekildi. O kadar ki "Muhsin Ertuğrul'un 1922 - 1953 yılları arasında yönettiği 30 filmin en azından üçte ikisi ya yabancı kaynaklardan alınma veya Batı sinemasının çeşitli etkilerini taşımaktaydı.

yılları arasında yönettiği 30 filmin en azından üçte ikisi ya yabancı kaynaklardan alınma veya Batı sinemasının çeşitli etkilerini taşımaktaydı."(2)

Bu döneme karşı oluşan tepki sonucu 1939 yılından itibaren yeni rejisörler film yönetmeye başladılar. 1949 yılında Lütfi AKAD'ın ilk filmini yönetmesine kadar süren bu dönem tiyatrocularla sinemacıların arasında bir geçiş dönemi oldu. Fakat

"Muhsin Ertuğrul sinemasına asıl tepki, Beyoğlu'nda Yeşilçam Sokağı'nda yuvalanmaya başlayan, ne tiyatro ile ne de batı sineması ile ilgilenen, sermayeleri ve teknik imkanları çok kıt bir takım film yapımcılarından geldi... Bunların ortaya koydukları, hiç bir sanat

iddiası olmayan, sadece ticari amaçlarla çevrilen bu filmler teknik ve estetik açıdan son derece ilkel olmalarına rağmen geleneksel Türk temaşa sanatlarına dayanan kökleriyle çok daha fazla ulusal özellik taşımaktaydılar. Tek parti devrinin karakterini çizen Muhsin Ertuğrul sinemasına karşılık, Demokrat Parti'nin iktidara geliş yıllarında başlayan Yeşilçam sineması, aynı yıllarda tıpkı siyasetin hal-ka açılması gibi sinemanın hal-ka açılışı ve ulusal özellikler taşımaya başlaması bakımından sinema tarihimizde ileri ve olumlu bir adımdır. Yeşilçam sinemasını en iyi şekilde temsil edenler başta Fuat Rutkay'ın Halk Film'i olmak üzere bu sokakta toplanmış ve derme çatma yazıhaneleri, Vedat Örfi Bengü, Seyfi Havaeri, Memduh Ün, Hüseyin Peyda, Şinasi Özonuk, Nuri Akıncı gibi rejisörlerdi."(3)

Yeşilçam sineması olarak adlandırılan ve Halit Refiğ'in Türk sinemasının ulusallaştırılması yönünde ileri ve olumlu bir adım olarak gördüğü bu akımın içinde yer alan Hüseyin PEYDA (Örmen) 1922 yılında Urfa'da doğdu. Bir süre İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde okudu. Türkoğlu adlı bir de dergi çıkaran Peyda, pek çok işte çalıştıktan sonra sinemada karar kıldı. Kendi adına kurduğu üç film şirketinden ilki olan Örmen Film'i 1950'de (diğerleri Güney Film 1961 ve Eydoşt Film 1972) kurduktan sonra yönetmenliğini, prodüktörlüğünü, senaristliğini ve başrol oyunculuğunu kendisinin yaptığı "SÖYLEYİN ANAMA AĞLAMASIN" (1950) adlı filmle sinemaya başladı. Gerdek gecesi tecavüz edilip öldürülen bir genç kızla, intikamını alan ağabeyinin öyküsünü(4) anlatan bu ilk film den sonra o yıllarda tıpkı kendisi gibi sinema kariyerinin başında olan ünlü yönetmen Atıf Yılmaz (Batıbeki) ile çalıştı. Atıf Yılmaz'ın ilk filmi olan "Kanlı Feryat"ın (1951-1952 yapımcılığını üstlendi. Film yönetmeninin, Kanlı Feryat İstanbul'da geçen bölümü kaç iş günü sürdü hatırlamıyorum. Hatırladığım bir takım sahneler soluk resimler. Bir sünnet alayı, alayın önünde kudümler çalınıyor... Eski bir İstanbul

sokağı... Mezarlıkta dua eden bir kız ve bir oğlan çocuğu..."(5) diyerek bazı çizgiler anlattığı "Kanlı Feryat" filminden sonra yine Atıf Yılmaz ile birlikte, önemli bir ticari başarı ve kendisine oyuncu olarak büyük bir şöhret sağlayan ünlü "Mezarımı Taştan Oyun"(*) filmini çekti. Uzun tetkikler ve doğduğu memleketin şimdi ef-saneleşmiş şahsiyetlerine duyduğu hayranlık ona yepyeni bir branşın kapılarını açmıştır: Mahali konuları işleyen filmler yapacaktı. "Mezarımı Taştan Oyun" filmi, bu teşebbüsün ilk ürünü idi. Film gerek konu gerek oynanış bakımından fazla ehemmiyet taşımamakla beraber; sert yüz hatları, keskin bakışları ve kendine has hususiyetleri ile Peyda, Eddie Constantinevari roller için en uygun tiplerden biridir."(6) Bir başka sinema yazarı ise aynı film hakkında şunları söylüyor.

"Suriye'de bir çiftlikte geçen, çocukluk aşkı, suçsuz katil, yasak aşk gibi unsurları kullanan Kanlı Feryat'tan sonra Batıbeki (A. Yılmaz) gene Hüseyin Peyda (Örmen) için, Anadolu'yu kasıp kavuran ve bir olay yaratan Mezarımı Taştan Oyun'u çeviriyor. Olay yaratan yönetmenin anlatımı değil, filmin Valetino'yu andıran kahramanı (Hüseyin Peyda), melodramik bir senaryo ve Üftade Kimi'nin tahrik edici dansları."(7)

Yazarın; sessiz sinemanın dev oyuncusu ve ölümüyle pek çok kişinin intiharına sebep olan efsane adam Rudolph Valentino'ya benzettiği Hüseyin Peyda, gerçekten de yönetmenliğiyle olmasa bile oyunculuğuyla, özellikle Anadolu'da çok büyük bir şöhret yakaladı. Tıpkı isimleriyle kendi dönemlerine damgalarını vuran; "...Küçük Hanımefendi Belgin Doruk, 'Altın Çocuk' Göksel Arsoy, avantürriyeyi popülerliğe tırmandıran Orhan Günşiray gibi Anadolu'nun bağrına bastığı Hüseyin Peyda"(8) da bu döneme (1950-1960) damgasını vurdu. Bu film "...mahalli bir renk taşıdığı için Doğu vilayetlerimizde büyük alaka görmüştür. İkinci ve daha sonraki filmlerle de aynı yolu takip eden Peyda, artık memleket çapında şöhret olmuştu."(9) Hüseyin Peyda kısa sürede yakaladığı bu

Hüseyin Peyda'nın da aralarında bulunduğu 1950 kuşağı ise filmlerine ulusal motifler katmışlar ve daha da önemlisi; kameralarını stüdyolardan gerçek mekanlara çıkararak Türk insanına çevirmişlerdi. Yazık ki Hüseyin Peyda, yönetmen olarak kendine özgü bir sinema dili geliştirememiş ve o dönemde sinemaya başlayan Lütfi Akad, Atıf Yılmaz vs. gibi yönetmenler sürekli kendilerini yenileyerek Türk sinemasının ufuklarını açarken, O daha çok oyuncu ve yapımcı olarak sivrilmiştir.

şöhretten sonra özellikle filmlerine seçtiği konular açısından aynı çizgide kalmayı tercih edince bu ilk performansını bir daha yakalayamadı. Belki de aynı başarılı günleri tekrar yaşamak umuduyla, başrolünü bir başka Urfalıya (Nuri Sesigüzel) oynatarak ikinci kez çektiği Mezarımı Taştan Oyun(1969) filmi, ilkinin başarısına (en azından ticari olarak) ulaşamadı. Sinema kariyerinin en parlak yıllarını 1950-1960 yılları arasında yaşayan Hüseyin Peyda bu yıllarda çektiği filmlerin önemli bir kısmına mekan olarak Urfa'yı seçti.

Hüseyin Peyda tam 40 yıl süren sinema hayatı boyunca Nuri Sesigüzel'den, Seyfettin Sucu'ya; İbrahim Tatlıses'ten, Baki Tamer'e Mustafa Dişli'ye kadar sinemayla ilgisi olan bütün Urfalılar pek çok filmde beraber çalıştı. 1961 yılından sonra filmlerde karakter oyuncusu olarak rol almaya başlayan Hüseyin Peyda, Türk sinemasının vazgeçilmez karakter oyuncularından birisi oldu.

1977 yılında yönettiği "Onu Kötü Vurdular" adlı filminden sonra yönetmenliği bırakan Hüseyin Peyda, mahalli sanatçımız Seyfettin Sucu'nun oynadığı "Havar" filmi için tekrar kamera arkasına geçti. Kendi şirketi olan Örmen film adına çektiği bu filminden sonra bir daha film yönetmedi.

Bekir Yıldız'ın üç ayrı öyküsünden uyarlanan ve yönetmenliğini Süreyya Duru'nun yaptığı; "Kara Çarşaf Gelin" filmdeki oyunuyla, 14. Antalya Film Şenliği'nde (1977) "En başarılı yardımcı erkek oyuncu" seçildi. (**)

1950'den ölüm tarihi olan 1990'a kadar yönettiği 18 filmin dışında komple bir sinemacı olarak 150'den fazla filmde yapımcı, senarist veya oyuncu olarak görev yapan Hüseyin Peyda; 1990 yılında akciğer kanserinden öldü.

1950'lere kadar tiyatrocular ve geçiş dönemi sinemacıların elinden geçen Türk sineması; özellikle tiyatrocular döneminde filmlere seçilen konuların Batı kaynaklı olmalarının yanısıra sinema dili açısından da son derece dar kalıplar içerisine sıkışmış bir sinemadır ve bu dönemde çekilen filmler, "beyazperdede seyredilen birer tiyatro oyunu" düzeyinde kalan filmlerdi. Hüseyin Peyda'nın da aralarında bulunduğu 1950 kuşağı ise filmlerine ulusal motifler katmışlar ve daha da önemlisi; kameralarını stüdyolardan gerçek mekânlara çıkararak Türk insanına çevirmişlerdi. Yazık ki Hüseyin Peyda, yönetmen olarak

kendine özgü bir sinema dili geliştirememiş ve o dönemde sinemaya başlayan Lütfi Akad, Atıf Yılmaz vs. gibi yönetmenler sürekli kendilerini yenileyerek Türk sinemasının ufuklarını açarken, O daha çok oyuncu ve yapımcı olarak sivrilmiştir. Buna rağmen Hüseyin Peyda, beyazperdede çizdiği Anadolu tiplerleriyle insanımıza ayna tutmuş ve sinemayı Anadolu insanına yakınlıştırarak çağdaşlarıyla beraber Türk sinema tarihindeki yerini almıştır.

YÖNETTİĞİ FİMLER KAYNAKÇASI:(10)

SÖYLEYİN ANAMA AĞLAMASIN-Y.Y.:

1950/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA /G.y.: Lazar YAZICIOĞLU/O.: Hüseyin PEYDA, Nevin AYPAR, Orhan ERÇİN, Temel KARMAHMUT, Leyla NİL/Y.e.: Örmen Film (Hüseyin Peyda)

MEZARIMI TAŞTAN OYUN-Y.Y.:

1951/Y.:Hüseyin PEYDA, Atıf YILMAZ / S.: Hüseyin PEYDA / G.y.: Mike RAFAELIAN/O.: Hüseyin PEYDA, Sabiha İZER, Nurhan NUR, Gönül BEYHAN, Sevim AKMANSOY, Orhan ERÇİN, Abdullah ATAÇ, Tekin AKMANSOY, Üftade KİMİ/Y.e.: Örmen Film (Hüseyin PEYDA)

BU NASIL AŞK-Y.Y.:

1952/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA/G.y.: Orhan ÇAĞMAN/O.: Hüseyin PEYDA, Cihan IŞIK, Muhterem NUR, Meri AYCAN, Hikmet SOYDAN, Dursune ŞİRİN, Ali SEYHAN/Y.e.: Örmen Film (Hüseyin PEYDA)

GELEN AĞLAR GİDEN AĞLAR-Y.Y.:

1956/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA /G.y.: Necati İLKTAÇ/O.: Hüseyin PEYDA, Üftade KİMİ, Serpil GÜL, Afet SEVİLAY/Y.e.: Dede Film (Mahmut DEDEHAYIR)

DAR SOKAKLAR-Y.Y.:

1958/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA ("Pepe La Moko-Cezayir Batakhaneleri" adlı filminden)/G.y.: Ali UĞUR/O.: Hüseyin PEYDA, Cihan IŞIK, Erdoğan OKER, Orhan ERÇİN, Sadri KARAN/ Y.e.: Örmen Film (Hüseyin PEYDA)

AŞK HIRSIZI-Y.Y.:

Hüseyin PEYDA / S.: Orhan ERÇİN / G.y.: Kenan KURT / O.: Fatma GİRİK, Hüseyin PEYDA, Suphi KANER/Y.e.: Kurt Film (Mehmet ARANCI)

MOR SEVDA-Y.Y.:

1961 /Y. ve S.:Hüseyin PEYDA /G.y.: Cihat ENGİN /O.: Hüseyin PEYDA, Leyla ALTIN, Necdet TOSUN,

Renan FOSFOROĞLU, Danyal TOPATAN/Y.e.:
Güney Film(Hüseyin PEYDA)

ÇAPKIN HIRSIZ-Y.Y.: 1963/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA/G.y.: Kenan KURT/O.: Fatma GİRİK, Leyla SAYAR, Diclehan BABAN, Suphi KANER, Atıf KAPTAN, Salih TOZAN/Y.e.: Kurt Film(Mehmet ARANCI)

PERİŞAN-Y.Y.: 1963/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA/G.y.: Cihat ENGİN / O.: Hüseyin PEYDA, Sevil CANDAN, Suphi KANER/Y.e.: Ünal Film (Ali ÜNAL)

VEYSEL KARANI-Y.Y.: 1965/Y.: Hüseyin PEYDA/S.: Yahya BEREKAY/G.y.: Orhan ÇAĞMAN/O.: Yusuf SEZGİN, Muhterem NUR, Nedret GÜVENÇ, Hüseyin PEYDA, Ahmet KOSTARIKA, Faruk PANTER/ Y.e.: Dede Film (Mahmut DEDEHAYIR)

KANLI OBA-Y.Y.: 1968/Y.: Hüseyin PEYDA/S.: Bülent ORAN/G.y.: Sami ACUN/O.: Sevda NUR, Enver DANIŞ, Gülgün ERDEM/ Y.e.: Karaca Film

MEZARIMI TAŞTAN OYUN (ikinci Çevirim)-Y.Y.:1969/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA/ G.y.: Nevali İLKTAÇ/ O.: Nuri SESİGÜZEL, Sezer GÜVENİRGİL, Fatma KARANFİL, Nurhan NUR, Yılmaz KÖKSAL, Talat GÖZBAK/ Y.e.: Arzu Film (Ertem EĞİLMEZ)

VALİZDEKİ CESET-Y.Y.: 1972/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA/G.y.: Suat KAPKI/O.: Yalçın GÜLHAN, Ceyda KARAHAN, Oktar DURUKAN, Asuman CAN/Y.e.: Şahin KOÇAK

VURMA ZALİM VURMA-Y.Y.: 1972/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA / G.y.: Dinçer ÖNAL/O.: Müşerref TEZCAN, Levent ÇAKIR, Hüseyin PEYDA, Şadiye ARÇIMAN/Y.e.: Eydost Film (Hüseyin PEYDA)

YİĞİTLERİN KADERİ-Y.Y.: 1972/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA/G.y.: Orhan ÇAĞMAN/O.: Levent ÇAKIR, Gülgün ERDEM, Münir ÖZKUL, Nedret GÜVENÇ, Talat GÖZBAK/Y.e.: Ilgaz

Film (Mehmet ÇAKAR)

CIBIL-Y.Y.: 1976/Y. ve S.: Hüseyin PEYDA/G.y.: Mustafa KUZU/O.: Erol BÜYÜKBURÇ, Salih KIRMIZI, Betül AŞÇIOĞLU, Ahu TUĞBA/Y.e.: Örmən Film (Hüseyin PEYDA)

ONU KÖTÜ VURDULAR-Y.Y.: 1977 / Y. ve S.: Hüseyin PEYDA/G.y.: Tuncay URAL/ O.: Orçun SONAT, Senem KAYRA, Levent ÇAKIR, Baki TAMER, Nuran AKSOY/ Y.e.: Örmən Film (Hüseyin PEYDA)

HAVAR-Y.Y.: 1980/ Y. ve S.: Hüseyin PEYDA/ G.y.: Orhan KAPKI/ O.: Seyfettin SUCU, Deniz AKBULUT, Nuran AKSOY, Aliye RONA, Hüseyin PEYDA, Nubar TERZİYAN, Gülten CEYLAN / Y.e.: Örmən Film (Hüseyin PEYDA)

Notlar

- 1- Burçak Evren: "İlk Türk Filmi Üzerine Kuşuklar", Gelişim Sinema, s.2
  - 2- Giovanni Scognamillo: Türk Sinema Tarihi, 1. Cilt, Metis Yayınları, İstanbul 1987
  - 3- Halit Refiğ: Ulusal Sinema Kavgası, Hareket Yayınları, İstanbul 1971
  - 4- Agah Özgüç : Türk Filmleri Sözlüğü 1. cilt, SE.SAM (Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği) Yayınları
  - 5- Atıf Yılmaz : Anılar, Yeni Türk Sineması, Sayı 5-6, Kasım 1976
  - 6- M. Yılmaz Özbek : Hüseyin Peyda, Demokrat Türkiye Gazetesi, 19 Şubat 1962
  - 7- Giovanni Scognamillo : a.g.e.
  - 8- Sevin Okay : Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında Oyunculuk, Beyazperde Dergisi, Mayıs 1990
  - 9- M. Yılmaz Özbek : a.g.m.
  - 10- Agah Özgüç : Türk Filmleri Sözlüğü 1 ve 2. cilt, SE.SAM (Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği) Yayınları.
- (*) Film için bkz. "Haftanın Yerli Filmi", Yıldız, s.62, 1 Mart 1952
- (**) Şenlik Jürisi şu isimlerden oluşuyordu: Oktay AKBAL, Osman AYDIN, Önder AYDINLI, Ahmet GÖNEN, Selim İLERİ, Onat KUTLAR, Özdemir NUTKU, M. Tali ÖNGÖREN, Kami SUVEREN, Tunca YÖNDER, Kamuran YÜCE.

ÖMERCE

*Put yapıp tapıyorum
yiyorum acıkınca
kılıç da çekiyorum gerekince
putuma karşı koyanlara*

*Yiğitlik ve cesaret bende
kızıyorum
Vahyin Adamını öldürmeye gidiyorum
diriliyorum
dönüp bakıyorum putlarıma
hem ağlıyorum
hem gülüyorum.*

Mehmet KURTOĞLU

